

M. ANDREÆ GVILIELMI LANGII,
PAST. PRIM. BUDISS. & SCHOLAR.
INSPECTORIS

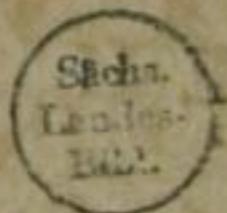
ΚΗΡΥΓΜΑ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
KAI
ΔΥΝΑΜΕΩΣ
SEU
DEMEGORIA SALUTARIS
SALUTARI VITÆ VERBO
ET
IPSA SALUTIS RECUPERATORIS PRAXI
ADDITIS QVIBUSDAM
IRREPREHENSIBILIBUS SALUTIS PRÆCONUM
EFFATIS
FIRMATA.

Coll. diss. A
190, 7

BUDISSÆ, LITERIS RICHTERIANIS.

III. A. 190(?)

~~III. A. 190(?)~~

VIRIS
ILLUSTRIBUS ET GENEROSISSIMIS
NEC NON
EXCELLENTISSIMIS, NOBILISSIMIS,
AMPLISSIMIS, DOCTISSIMIS
ET CONSULTISSIMIS
DOMINO PRÆSIDI
ET
DOMINIS ASSESSORIBUS
SUPREMI TRIBUNALIS MARCHIO-
NATUS LUSATIÆ SUPERIORIS
ET JUDICII ORDINARII
QUOD BUDISSÆ EST
ORDINIS EQVESTRIS ET CIVICI;
DOMINIS SUIS GRATIOSISSIMIS,
MAECE NATIBUS MAXIMIS
ET
PATRONIS AESTUMATISSIMIS,
ÆTERNUM COLENDIS

HUNC

HUNC QVALEM CUNQVE LABOREM
IN
SUBIECTISSIMAE ET DEDITISSIMAE MENTIS
TERMPION
CUM VOTO
OMNIS BENEDICTIONIS COELESTIS
DEVOTISSIME, HUMILLIME
CONSECRAT, DICAT, DEDICAT,
OFFERT

Autor.

Q. D. B. V.

§. I.

Ævos atque defectus innumeros eosdemque varii generis in toto terrarum orbe, adeo, ut ne ullus quidem mortalium extet, qui non uno alterove labore, deprehendi, res satis evicta & luce meridiana clarius est. Sunt vero ejusmodi nævi duūm imprimis generum, quorum alii intellectum a rerum cognitione, alii voluntatem a morum & actionum rectitudine abstrahunt, quibus de nunc quædam in genere differere, cum aliud plane scopum nobis præfixum habeamus, animus non est. An mundus senescat & annis crescentibus deterior quasi fiat? dudum quæsitum & id nulla unquam ratione, cum mundus non a se ipso conservetur, sed a Deo, cuius influxus semper sibi constet, admitti posse, hinc eruditos, si quandoque ita dicant, vel ἀκύρως loqui, vel hominem potius depravatum & quotidie in pejus ruentem intelligere responsum fuit. Monendis hic immorari non licet. Hominem, Microcosmum, variis vitiis poluitum, si omnia iisdem medentia media constanter rejecerit,

A

nulos

nulos unquam in se nævos agnoverit, se ab omni labe semper purissimum prædicarit & in errore lubenter perseverarit, crescentibus annis indies utique deteriorem fieri & semper in pejus ruere, constat. Pessima illorum hominum conditio est, nec facile corrigenda & dum sibi ab omni lapsu immunitatem fingunt, maxime labuntur, atque hac ratione id, quod contextum putarunt, magis magisque detegunt in propriam injuriam contumeliamque. Aliud prorsus judicium de iis, qui æque nævis multis commaculati defectus agnoscant, serio de iisdem dolent & in iis emendandis omne studium ponunt, ferendum est. Illi recte excusantur, eriguntur, excitantur & eorum nævi teguntur. Ethæc est veræ charitatis qualitas, non ut detegat, sed tegat, quantum salva qvidem conscientia fieri potest, proximi nævos. Hæc dum scribo, verba Gen.c.IX. v.23. **וַיָּקֹחַ שָׁם וַיְפַת אֶת־הַשְׁמֶלֶת וַיִּשְׁמֹן עַל־שְׁכָם שְׁנָהֶם וַיָּלֹכוּ אֲחֻרְנִית וַיַּכְסֹא אֶת־עֲרוֹת אֲבוֹהֶם וַפְנֵיהֶם** in concione quadam die Mercurii a Dilectissimo Domino *Collega* habita nuperrime exposita, in mentem veniunt, utinam, exemplo Semi & Japheti, etiam alii pallio charitatis proximi nævos operirent & sic Dn. *D. Ofiandri* monitum h.l. *Horum exemplo, majorum nostrorum (præcipue parentum) errata, quoad ejus sana conscientia fieri potest, tegenda sunt, non aliis spectatum proponenda,* probe obser- varent.

§. II.

Ut de viris, qui divinis fæse rebus addixerunt, quædam nunc in specie tradamus, instituti ratio requirit. Et illis quidem innumeros nævos, infirmitates atque defectus adhærere in propatulo est. Nobis historiam Patrum perlustrantibus passim in ea lapsus haud parvi momenti occurrunt, siquidem, quo longius ab Apostolorum tempore remoti illi

illi fuerunt, eo plures gravioresque nævos admiserunt. In de B. Aegidius Hunnius, cuius verba B. Joan. Gerhardus in methodo studii theol. P. 3. Se^t. V. c. 3. p. 265. allegat, scribit: *Sci-
mus Patres s. Scriptores Ecclesiasticos in diversis articulis suos
habuisse nævos & errores, Cum quo conspirat Celeberrimus
quidam Theologus Jenensis dicens: Non sine examine Patrum
dicta admittenda esse, vel inde liquet, quod & ipsi homines fue-
rint, qui non tantum errare potuerint, sed saepe erraverint &
quidem NB. graviter turpiterque. Et alio loco: Ea autem si
paulo accuratius considerentur, (quæ scil. ad disputationes
cum Philosophis pertinent) intelligemus, Patres, s. Veteris Ec-
clesiæ Doctores, suo hic non semper satisfecisse muneri, eamque,
quam tenuerunt, disputandi rationem, non omnium interdum
nævorum fuisse expertem s. argumentis aut responsonibus non
adeo solidis usi sint s. NB. affectibus nimis indulserint, s. alia ra-
tione, quod reprehensionem incurrat, admiserint. Nec vero
subsequentibus temporibus Theologi ab omnibus erroribus
prorsus immunes fuerunt, imo usque huc sunt. Qvanquam
hæc non ita accepta velim, ac si semper in doctrina & gra-
vissimis ejusdem capitibus errores fuerint admissi. In hunc
enim usqve diem DEus, qvi ductum S. Sacræ secuti purio-
rem omni tempore coluerunt & defenderunt doctrinam,
innumeros Ecclesiæ Viros dedit & in veritate cœlesti, pro
qvo ineffabili beneficio Altissimo grates persolvimus im-
mortales, conservavit. Multos tamen etiam eorum, qvi
Theologorum, Clericorum aut Spiritualium nomine veni-
unt, minimum in Methodo & modo docendi & proponendi,
qvem multi nimis extendunt & saepe eodem pesime abu-
tuntur, sibi minus constare, res extra omnem dubitationis
aleam posita est.*

§. III.

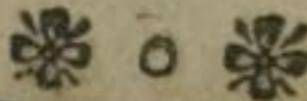
Prodiit superioribus annis Theologi cujusdam famæ

A 2

cele-

celebritate notissimi extranei Tractatus de *nævis Clericorum*, qvi ob excellentiam, qvod dicitur, suam in lingvam germanicam translatus est; In eodem (solam vero versionem vidi) non solum res ipsa sub incudem accuratisime vocatur, sed media quoqve, qibus nævis dictis haud sine fructu obviam ire valeamus, commendantur. Me, simul ac in istum tractatum incidi, de rei ipsius veritate ita plene convictum fuisse, ut qvoad singula ferme eidem subscribere nullus hæserim, diffiteri neqveo. Quantum enim ad defectus Clericorum s. ad munus sacrum modo adspirantium attinet, ingens juxta illum tractatum, ut pauca modo ex eodem commemorem, nævus est, qvod studium Theologicum inconstanti qvadam & confusa ratione, omni, qvod illustrationis loco adjicitur, veritatis, pietatis & Ecclesiæ emolumenti amore prorsus posthabito, tractetur. Sequntur & alii magni momenti defectus v. c. fastidium & contemptus fundamentalis & genuinæ notitiæ Dei rerumqve divinarum, imo perpetuum odium, in eandem conceptum, porro spiritualis superbia & ambitio, qvæ juxta *Petri Dan. Huetii* effatum plerumqve ignorantiam matrem agnoscit, nec non indefessa ad disputandum proclivitas, conatus atqve pruritus cum pertinacia in erroribus promovendis & defendendis, it. invidia, odium & propensio ad varia præjudicia, scommata & id genus alia. Descendit *Celeberrimus Autor* ad Theologiæ Partes & in singulis qvædam, qvæ de nævis Clericorum testantur, observat, v. c. qvod respectu Theologiæ Exegeticæ vel plane novæ S.S. explicationes, vel aliunde petitæ, coactæ & typicæ in medium proferantur, ratione Theologiæ dogmaticæ, plurimi in nuda theoria subsistant, moralem vero, qvæ tamen ad dogmaticam æqve spectet, totam relinquant, respectu Theologiæ moralis innumeri verum finem deserant curiosas & maximam partem inuti-

inutiles qvæstiones nequant & in ejusmodi qvisqviliis, rebus
maxime necessariis sepositis, qviescant, ratione Theologiæ
Polemicæ multi aliis alienum prorsus sensum affingant, con-
troversiæ statum subdole mutent, non ex ipsisimis verbis
argumenta struant, sed pessimas easdemqve misere detor-
tas consequentias deducant, nec, ut adversarii convincan-
tur, sed potius communi ludibrio exponantur, desudent;
Verbo innumeri de theoria plus, qvam praxi, de debella-
tione hæreticorum plus, qvam conversione impiorum,
de defensione veritatis plus, qvam promotione pietatis sol-
liciti sint. In laudato tractatu media, qvibus tot mala ex-
tirpari queant, seqvuntur, qvæ inter imprimis seria cujus-
vis impietatis detestatio, devota Nominis divini invocatio
& pia officii sacri dignitatis, præstantiæ & sanctitatis consi-
deratio eluent. Præstantissimus inde *Campegius Vitrina*
in Præfat. Tract. de Doctr. Christ. relig. anno 1693. ed. cla-
ris verbis dicit: *Ad hoc studium (Theologicum scilcet) præ*
reliquis omnibus cor sincerum requiritur, cor Deum & cœlestem
veritatem, quæ ex Deo, serio & sincere amans, a prava con-
cupiscentia & præjudiciis, quantum possibile, immune &
solanum Dei gloriam in omnibus actionibus pro fine habens.
Opus deinceps secundum illum est, ut certa & distincta
Methodus studii thelogici qvoad singulas partes eligatur,
ita, ut missis philosophicis tricis apicisqve imo omnibus inu-
tilibus controversiis ad orcum usque relegatis veritas in ver-
bo Dei revelata simplici fide apprehendatur, ex assidua Biblio-
orum lectione sistema qvoddam salutaris doctrinæ concin-
netur & cum theoria praxis svavi nexu combinetur. Post
alia innumera notatu dignissima, qvæ hic sicco prætereo
pede, ad Academiarum Doctores *laudatissimus Autor* pergit,
qvibus itidem supersedeo, in verbis *Theologi* olim *Altdorfini*

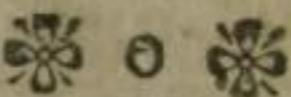
Præstantissimi, Dom. I. C. Dürrii in Theolog. Mor. c. 9. § II.
p. 309. seqq. extantibus qviescens: Quandoquidem, inquit.
Academiæ sunt, esse certe debent, pietatis templa, modestia &
humanitatis palæstræ, virtutum omnium officinæ, curare sum-
ma ope addecet Professores, ut non tantum discentium lingvas
eloqvio, mentes eruditione, sed etiam mores sanctitate & pietat-
e imbuant, ut sicut illinc gloriam apud homines in Republ.
ita hinc favorem apud Deum in cœlis adipiscantur & tueantur,
certo in animos induentes, omnem doctrinam NB. DEMTA
PIETATE esse venenum. Et quoniam apud Juvenes plus
 sæpe proficiunt exempla, quam præcepta, danda est opera Do-
 CTORIBUS, ne vita præceptis sit dissona - - -

Minime ab illo aliis abludit summus Theologus qui satis
 aperte scribit: *Multa in docentibus (in Academiis & scholis)*
plura in discentibus, scilicet ipsam doctrinam, scientiasque, quæ in
Academiis tradi solent, scilicet mores vitæque rationem spectes, desi-
derantur. Nec hodie demum aut nudius tertius ea scholarum,
quæ multis tantopere displicet, facies esse cœpit, quin potius jam
suo tempore eandem illarum imaginem exhibet Augustinus Con-
fess. L. V. idque ea ratione, ut dubites, majorne Juvenum in
Academiis nostris viventium sit petulantia, quam olim fuit?
Atque vicia illa ita comparata sunt, ut negari nequeant, hinc
& viris cordatis magnum adferunt dolorem, votaque, ut tan-
tamen serio, quantum fieri potest, ista corrigantur & emenden-
tur, extorquent. Et idem alibi: Nullibi fere, quam in his
(Academiis & scholis) solutior vivendi ratio, nullibi plures
voluptatum illecebræ, nullibi plura ad peccandum irritamen-
ta, immo nullibi major peccatorum impunitas. Cum officinæ vir-
tutum - - Academiæ esse debeant, vitiorum omnium nullibi,
quam in iis, lætior efflorescit seges. Idem: Magnam por-
ro scholarum esse corruptionem, haud invitus largior, eamque
 & in

Et in eo conspici, quod in iis adolescentes ad philosophiam sublimioresque scientias ducantur, quos humanioribus literis recte imbuere, longe satius foret. - - Videas enim quosdam rebus frivolis ac minutis inherere, - - videas eosdem conviciis atrocissimis se invicem proscindere, alios fastu quodam paedagogico ita se efferre, ut risum excutiant NB. Sapientioribus &c. &c. Id vero non de omnibus Academiis & scholis intelligendum esse, res ipsa docet.

§. IV.

Qvo propius ad institutum accedam, quædam de officio concionatorio s. Methodo concionandi, ubi simul innumeri nævi deprehenduntur, tradam. Methodus concionandi varie alias describi solet. Utar vero impræsentiarum Theologi cuiusdam Wittebergensis Magni nominis descriptione dicentis: *Methodus concionandi est ratio & modus in dicendo de rebus spiritualibus & ad animas illuminandas, instituendas, & confirmandas, imo omnibus actibus gratiose exornandas pertinentibus, adhibitus eo fine, ut isti actus singuli ordine suo in ipsis exerceantur & salus æterna producatur.* Si Celeberrimi Dom. D. Sontagii descriptionem orationis saeræ illi addimus, dicentis, *concionem sacram esse orationem Ecclesiasticam de rebus ad fidem vitamque pertinentibus Christianam, ab ipsomet DEO revelatis ad Nominis Ipsius Gloriam & salutarem Auditorum ædificationem habitam s. habendam, tam rem ipsam, quam rei finem latis perspicimus. Utrumque igitur verbi divini Minister, si populum DEI salutariter docere & honorem Altissimi eo, quo decet, animi fervore & contentione promovere cupit, altius cogitare secumque reputare debet. Ante omnia utique reqviritur, ut verbum DEI, quod & alia necessaria supponit, pure & juxta S. Sancti intentionem*

tionem doceatur & explicetur. *Præcipua cura, inquit C. Zieglerus in Superint. c. II. p. 104, debet esse ea, ut verbum DEI & Doctrina Evangelica pure & sincere sine omni fuso aut commentis humanis proponatur, nec admisceantur ea, quæ NB, parum ad rem faciunt & colores addunt peregrinos.* Non vero pure docuisse s. docere sufficit, sed explicationi verbi divini puriori etiam applicatio addenda & vita simul corrígenda est. Id enim juxta supra adductam descriptionem requiritur, ut homines illuminentur, convertantur & ad piam vitam excitentur, imo excitati in eadem confirmentur. Dum vivo, nunquam mihi Durrii Verba excedent: *Omnis doctrina dema pietate est venenum.* Qvapropter concionator omnia, qvæ dicto fini qvovis modo obesse possunt, summo studio fugere, e contrario eo semper, quo auditores veram doctrinam teneant & scientiam salutarem in usum convertant, eniti debet,

§. V.

Liceat hac occasione animi sensa paulo clarius atque distinctius tribus saltem Thesibus exprimere, quarum prima hæc est:

Ministerium Ecclesiasticum, quo munus quoque publice docendi & prædicandi spectat, est & manet omnium gravissimum negotium prudenter semper peragendum.

Sola Ministerii definitio cum varia Ministrorum appellatione ad probationem dicti sufficit. Est enim illud Ministerium *Officium sacrum & publicum, divinitus institutum ac certis hominibus - - commendatum, ut - - Verbum Dei doceant, Sacraenta administrent, ac disciplinam Ecclesiasticam conservent ad hominum Conversionem & salutem promovendam, Dei vero Gloriam propagandam.* Qvæ verba ut ponderosissima sunt, ita denominationibus Ministrorum oppido respondent.

dent. Vocantur vero illi *Pastores*, *Patres*, *Legati Dei*, *mysteriorum divinorum Dispensatores*, *Operarii & Dei Cooperatorii*, *Viri Dei*, *Angeli*, *Undati*, *Sacerdotes*, *Doctores*, *Lux Mundi*, *Sal terrae*, *Piscatores*, *Oeconomi*, *Testes*, *Tubicines*, *Præcones*, *Præfecti*, *Presbyteri*, & quæ sunt alia nomina, quibus in Scripturis designantur. Cum igitur singula maximi momenti sint, vel ex his *augustissimi* illius munera qualitas satis innotescit, consequenter Verbi Ministro non nisi caute ac prudenter illud munus obeundum esse, ostenditur. Ad specialiora, quæ instituto majorem lucem affundent, & sic statim thesin secundam progredior seqventis argumenti:

Si Minister Verbi divini unquam caute & circum spece in officio versari, sane id ea, qua ex umbone sacro verba facit, hora fieri debet.

Patres Concilii Antiocheni Hæretico Samosateno, quod ex suggestu vili & ligneo prædicare renuerit, e contrario pretiosissimum, veluti thronum Regium, sibi extrui curaverit, vitio vertisse memini. Certe cathedra sacra, s. lignea s. aurea, est locus ille, quem nemo sine quodam timore adspicere, nedum sine tremore attingere potest. Sive enim quis se ipsum, hominem debilem, variis peccatis contaminatum, innumerisque imbecillitatibus obnoxium, in cuius auribus toties, quoties alta petit, illud resonet: *MEMENTO, TE ESSE HOMINEM!* sive infensisimos hostes infernales, contra quos in suggestu quasi in acie stat & pro Gloria Dei militat, quo & verba Paulina: ἐν τοις ιμιν ἡ πάλη πρὸς ἀμα-
νῇ σάρκα, αἰλαὶ πρὸς τὰς αἱρχὰς, πρὸς τὰς εἰχοσίας, πρὸς τὰς κοσμο-
κράτος τὰς σκοτειάς τὰς αὐῶνος τύχας, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς
ἐπωνεγνώσκοις, collineant, & verba Lutheri: *Verbum Dei prædicare, nil aliud est, quam in se derivare totius inferni & diaboli furorem* - - *Est autem pericolosissimum vitæ genus, tot dentibus satanæ se objicere, pertinent, sive Auditores suos, oves*

B

pascent.

pascendas juxta illud: Ποιμάνας τὸ εὐ ὑμῖν ποίμνιον τῷ θεῷ,
 ἐπισκοπῆντες μὴ αἰαγκασάς, ἀλλ' ἐκρισίας; μηδὲ αἰχρο-
 κερδῶς, ἀλλὰ προθύμως &c. supremi Pastoris sanguine
 & morte redemptas & ad eum ducendas, sive multi-
 plicem animarum statum, sive rem ipsam proponendam,
 quam Petrus sistit, dicens: Εἰ τοις λαλεῖ, ὡς λόγια θεῷ ἐπιστ.
 c. 4, ii. sive orationis sacræ finem, qvem etiam his verbis,
 πάντα εἰς δόξαν θεῷ ποιέει, i Cor. 10, 31. D. Paulus in-
 tendit, & Act. 20, 28. ex parte monstrat, quando Presbyte-
 ris Ecclesiæ Ephesinæ & cum his omnibus veris successori-
 bus & Ecclesiæ Christi Doctoribus gregem ipsis commis-
 sum studiosissime commendat seq. verbis: Πορσέχετε οὖν
 ἔαυλοῖς, καὶ πάντι τῷ ποιμνίῳ, εὐ φέρετε τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἁγιον ἐπισκόπους, ποικαίνετε τὸν ἐκκλησίαν τῷ θεῷ, ἵν
 περιεποιήσατο διὰ τοῦτο τοῦτον αἴματος, sive præsentiam Altissimi Ma-
 jestaticam, sive futurum judicium, in quo de omnibus ac sin-
 gulis officiis partibus Summo Judici rationem reddere debet
 secundum effatum Pauli: Ὁ δὲ αἰαγρίνων με, Κύριός εἶναι, ὅς
 καὶ Φωλίτες τὰ κρυπτὰ τῷ σκόλει, καὶ Φανερώτες τὰς βραχίας
 τῶν καρδιῶν. &c. i. Cor. 4, 4. f. sive in specie locum Eze-
 chielis c. 3, 17. f. בְּאֹרוֹם אֲפָה נִתְחַיֶּךְ לְבִית יִשְׂרָאֵל יִשְׁמַעְתָּךְ מִפְּנֵי רַבֵּר וְהַזְהָרָת אֹתָם טָמֵנִי: בְּאָמְרֵי לְרַשְׁעַ מֹות רְמֹת וְלִשְׁׁתָּמָרְתָּו. וְלֹא דְבָרָת לְחַחֵיר רְשֻׁעַ מְדֻרְכֵי הַרְשָׁעָה לְחַיְתוֹ הַוִּזְרָתָו. וְלֹא דְבָרָת לְחַחֵיר רְשֻׁעַ בְּעַונְוּ יִמּוֹת וְרַמְּנוּ מְיוֹדֵךְ אַבְקָשָׁךְ: secum reputet, ubique,
 ad quod contremiscat, habet. Factum inde, ut non
 Lutherus solum, qui tamen donis præ multis aliis
 egregiis, heroicis & plane singularibus adornatus fuit,
 verum Theologi quoque alias doctissimi & exer-
 citatisimi saepissime magno cum tremore suggestum con-
 scenderint, imo huc usque descendant. Lutherus de se ipso
 fatetur, scilicet prædicatorem, haud tamen absque ti-
 more

more concionem unquam habuisse. Addit & illa: *Nunquam*
sane, quod non prædicare potuerim, sed quod coram D^Eo &
ipsius facie de Majestate Altissimi & divina essentia loqui de-
buerim, trepidavi. Qvæ cum maximæ dignationis Theologus
Isenacensis secum volvat & calamo exprimat, seqventia me-
moratu dignissima adiicit: *Memini me audire senes septua-*
genarios & octogenarios, qui ultra quadragesimum & quin-
quagesimum annum versati in Ministerio, fassi tamen sunt, se
nunquam NB. SINE HORRORE aliquo cathedram conscen-
disse & ad dicendum surrexisse: quod inter ceteros de parente
suo, Ecclesiæ Ulmensis Ministro, Dn. D. Leonh. Hutterus, Theo-
logus Wittebergensis, mihi aliquando Jenæ retulit. Dum hæc
commemoro, verba Theologi cuiusdam Magni inter Ecclesiæ
Doctores Nominis mentem subeunt, dicentis: *Semper fiduciam*
plane singularem in iis posui, qui, ubi juramentum Religionis
præstiterunt, tremuere & descriptum eum in finem, ut idem
perpetuo servarent, nec ullo modo perjuri fierent, semper ante
oculos statuere. Ad præsens institutum liceat hæc applicare
& dicere, majorem utique in iis, qui, cum coram facie SS.
Trinitatis ineloqubilia proferre debeant, trepidant, quam
in illis, qui sibi ipsis, vanæ eloquentiæ & naturali loqvaci-
tati nimium confisi, *Luther*o verbo glorioſorū nomine venien-
tes, blaterant, fiduciam collocandam esse. Posteriorēs effrena-
ta qvidem audacia cathedram conscendunt, sed qvæ ædifica-
tio, qvis fructus inde sequatur? facile conjicere licet. Per-
tinent huc omnes illi, qui missis necessariis & utilibus ad
minus necessaria & prorsus inutilia prosiliunt & futilissimis
rebus tempus terunt, qvid dixerint? qvid voluerint? in
qvem finem hoc vel illud proposuerint? ipsimet saepius
nescientes. Aliam prorsus viam monstrat Theologus qui-
dam *Martisburgensis Celebratissimus*, quando dicit: *Conciona-*
tor eo præcipue tendat, ut concionibus suis corda moveat. Li-

cet enim concio alias artificiosissime elaborata sit, nisi ad ædificationem directa & composita sit, nil inde fructus sequetur. Haud absimilis talis concionator est bombardæ, quæ globo carens flammam quidem & sonitum edit, sed nihil efficit, nec ullum post se vestigium relinquit. Sic ille multum dicendo nihil ædificans est & manet æs sonans & cymbalum tinniens. Vox est prætereaque nihil. Melius inde sibimet ipsis & auditoribus consularent, quando neglectis inutilibus quæstionibus, Philosophicis terminis, distinctionibus &c. magis ardua & necessaria ita tractarent, ut λόγων ὑγιαινόντων ὑπολύτασσων auditores semper tenerent & ad salutem omni ratione instuerentur. Non possum, quin hic Georg. Calixti verba in medium producam: Si verbis, inquit, ex communi usu loquendi de promis & a quovis intelligi facilibus utar, non poterit de dogmate ita proposito inter pios & mansuetos Christianos esse dissensus. At si dicam: Hoc est causa efficiens principalis, hoc a principali proxima: Hoc instrumentalis a parte Dei: Hoc a parte hominis: Hoc non nisi dispositio: Hoc ipsa causa formalis: Hoc materialis: Hoc necessarium per se: Hoc ex hypothesi: si, inquam, ita loqui cœperim, tum facile contigerit, me a nonnullis vel plane non intelligi, vel aliter intelligi, quam ipse velim. Imprimis probe notandum est, quod Theod. Thummius Theologis Ecclesiam ædificaturis commendat: Quia termini, dicit, e Philosophia in Theologiam transsumti - - tantis æquivocationibus facti sunt obnoxii, ut Theologiae studiosus maxime illis intricetur, ideo hoc illi consilium damus, ut, quantum fieri potest, ab his terminis (utut etiam illos exacte noverit) abstineat & rem suam e Scriptura perspicue proponat. Imo perspicue & planissime. Quo etiam tendunt verba Episcopi illius Hipponensis Augustini, quando dicit: Qui docet, vitabit omnia verba, quæ NB. non docent. Et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dice-
cere,

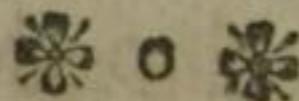
cere, id magis eliget. Si autem non potest - - utetur etiam verbis minus integris (elegantibus scil. quæ alias in multis utramque paginam faciunt) modo res ipsa doceatur atque discatur integre. Sapienti sat. Priores supra dicti Ministri coram Majestate divina non nisi cum tremore, quod suo modo accipiendum, nec in alium sensum detorqvendum est, verba facientes omne studium cum Deo eo conferunt, ut misfis modo commemoratis tricis apicisque cum Bucholzero, qui, quoties cathedram conscendit, ex voto auditorum corda commovit, mœstos divino solatio erexit, tentatos firmavit & contritos refecit, adeo, ut nemini, si vel maxime ad duas horas conciones protractarit, unquam fuerit molestus, corda hominum flectant & sic etiam in hac parte officio suo strenue fungantur. Tertia & ultima thesis nunc paucis consideranda venit, sequentis tenoris:

Si quis cum insigni fructu ex umbone sacro populum Dei docere cupit, constanter ordinem salutis & pœnitentiæ seqvi debet.

Auditores instituendi varii generis sunt, dantur enim hic pii & impii. Sive igitur hos, sive illos respiciat orator facer, utrinque iste ordo tractandus nec unquam deserendus est. Et quidem de impiis nullum supereft dubium, pii vero eadem Methodo magis magisqve in bono confirmantur & ad pœnitentiam *quotidianam*, quamquam non *Magnam* (quam differentiam vel pueri norunt) qua tales quotidie excitantur, ita, ut in fide & sanctimonia vitæ magis magis que crescant & sic ad salutem conserventur, quæ cum ab impio alienissima sint, eidem eo majori studio & animi contentione, quo tandem se ad bonam frugem recipiat, inculcanda & sic ejusmodi perversus homo, si salvari cupiat, ad istum ordinem indefinenter remittendus est. Qvapropter et si quis per saltum a vitiis ad virtutes absqve dicto ordine

B 3

descen-

descendendo Auditorum ædificationem quærat, aut nulla prorsus facta criminum mentione virtutes, quantum possibile, extollat, commendet, omnique ratione acceptas reddat & sic ex asse officio satisfecisse sibi persuadeat, eum tamen se ipsum & auditores fallere maximamque partem laborem prorsus supervacaneum insumere, imo auditores in peccatis relinquare, certo credo.

§. VI.

Haud abs re fuerit, hic loci monere, omnes qvidem vocum novitates serio fugiendas esse, quatenus S. sacræ adversantur & fidem evertunt, quatenus vero res S. S. comprehensas in se continent, adhibendas, retinendas & defendendas esse. Spectant huc vocabula *Heyls. Ordnung*, *Buß. Ordnung*, quæ in se non nova, sed trita sunt & in scriptis Theologorum probatissimorum & ferme antiquissimorum reperiuntur, ejusmodi; qvæ qvidem non qvoad literam, (qvamqam postea aliud quoque demonstrabitur) qvoad rem tamen in Bibliis extant. Qvoties enim in iisdem de pœnitentia fidem antecedenti & subsequenti fide, imo de vera & Deo grata pietate fidem comitante agitur, toties *Ordo salutis & pœnitentiae* commemoratur, imprimis vero locus *A&t. 26 v. 18.* quasi omnium *caput* est præcipuumque trahit momentum. De cetero Præstantissimus *Dn. D. Balduinus* assertum nostrum suo adprobat calculo in institutio-ne Ministrorum Verbi &c. ita dicens: *In docendo vitanda sunt κανωφωνίαι s. novitates vocum, qvam regulam Paulus habet 1. Tim. 6, 20. ubi tamen, ut in exegesi diximus, non eam intelligit novitatem, qvam rerum difficultas exigit, sōpe enim res in Scripturis contentæ docendi gratia aliis exprimuntur vocabulis in Ecclesia, sicut infantum baptismus vocatur παῖδος βαπτισμός, unitas essentiae Patris & Filii vocatur ὁμοστολογία, Tres in una es-sentia*

sentia vocantur tres Personæ & ipsa de hac re doctrina dogma S. S. Trinitatis. Sic corruptio naturæ nostræ, quam a parentibus habemus, vocatur peccatum originis; Symbola Ecclesiæ, per quæ Deus suam nobis confert & obsignat gratiam, vocantur Sacra menta. Hæc & similia vocabula non quidem NB. reperiuntur in Scriptura, quia tamen res illis comprehensa in Scripturis sunt, ideo Ecclesia NB. MELIORIS DOCTRINÆ gratia vocabula hæc addidit. Ac proinde hujusmodi nomenclatura hic non intelligitur &c. &c. Quemadmodum igitur hæc verba ad nostrum institutum commode applicari possunt; ita facile colligere licet, nos vocabulis Henls. Ordnung, Buß. Ordnung, utentes neutiquam cum S. Sacram perversis vocibus oppugnantibus commercium inire, potius ejusmodi molumina toto corde detestari. Alius enim prorsus conditionis præsentia sunt & ita comparata, ut nemo, qui rite iisdem usus fuerit, in periculo versetur, cum contra vocabula pro lubitu ficta & temere excogitata, hinc pestilentissima, æternum tandem exitium afferant. Eo tendit Theologus ille Helmstadiensis Summæ Autoritatis, Dn. D. Mosheimius, dicens: Qui pacem sancticætus sartam tecumque cupit Theologus, sine temere **CONFICTIS VOCABULIS** - - aliorum aures offendat, omni studio & diligentia prospiciat. - - Quare quod præclare monuit AUGUSTINUS memorie penitus infigat Theologus: Qui docet, vitabit omnia verba, quæ non docent &c. Verba hæc supra jam allegata §. V. th. 2. plenius legi possunt. Vocabula nostra optime docent & summis quibusdam Theologis præteritorum & præsentium temporum placuere, tantoque in pretio fuere & adhuc sunt, ut istis s. potius re ipsa illis expressa & satis in S. Sacra fundata innisi exoptatisimo eventu iis, qui spreta S. Sacra opiniones & voces ex suo arbitratu & sapientiæ, quam sibi finxerunt, dictamine introducere voluere, iverint obviam, & sese huc usque

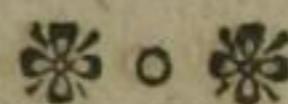
mascule opponant. Qvapropter neminem qui ad castra iliorum transit, a regia veritatis via aberrare existimamus, potius illos, qvi ab hac sententia studio discedunt, in Deum, alios, se ipsos, S. Sacram & salutarem docendi Methodum, injrios esse censemus.

§. VII.

Interim s^epe contingit, haud paucos cœcum obsequium incautis ductoribus præstare, nec rite ponderare, qvid hæc vel illa dictio s. phrasis sibi velit? sed cœco abreptos impetu probare, qvod illi, qvibus nimium fidei semper adhibuere, dicunt. Hac ratione verissima interdum rejiciuntur & falsissima appetuntur, apprime laudantur aliisque, qvi postea ejusmodi apprehendentes, imo pro thesauro carbones eligentes iisdem in tenebris versantur, commendantur. Illustrabo dictum eo, qvem nemo facile in dubium vocaverit, modo. Notum est, innumeros ferme Theologiam Mysticam in genere abominari & hanc opinionem, totam illam suspectam & ad orcum usqve relegandam esse, multorum insidere animis. Hinc fit, ut omnes ac singulos, s^epe tamen etiam purissimos, scriptores Mysticos indiscriminatim vituperent, nec unquam, ut talem opinionem deserant, animum inducere valeant. Sane si paucis Tauleri mentionem hac occasione injicio, innumeri statim se offerunt istius & scriptorum editorum osores. Novi qvrdem & facile concedo, illius scripta jam rite institutum & circumspectum reqvirere lectorem, inde non omnibus, qvibus in primis non contingit adire Corinthum, istorum lectionem inservire, qvis vero propterea dixerit, Tauleri scripta absolute damnanda, sine summo animæ periculo nunquam legenda, aliis eripienda & instar viperæ Pauli executien-

cutienda esse? Quid de eodem ipse Lutherus senserit, legimus T. I. Epist. Ep. 23. ad Spalat. p. 23. *Quod si desideras, inquit, in vernacula tua veterem & puram Theologiam legere, eme SERMONES TAULERI, Monachi Prædicatoris.* Nullibi enim, neque in lingua latina, neque germanica PURIOREM vidi theologiam, quæ salubrior esset & cum Evangelio melius concordaret. Idem in Epist. 108. ad eund. dicit: *Rogote adhuc semel, crede mihi in hac re, & fac, quod tibi dico. Compara Tibi Taulerum, quod jam antea monui, si forte eum acquirere poteris, ut facile te hoc posse credo. Hic sane est liber, in quo puram adeo & salutarem invenies doctrinam, ut omnia, quæ jam docentur - - nihil sint, nisi ferrum & terra cum illa comparata.* Innumera alia nunc non attingo. Ex iis solis abunde liqvet, nec Taulerum tanti criminis salva veritate argui posse, nec omnia, quæ huic vel illi minime probantur, respuenda esse. Verbo B. Arndii ejusque Scriptorum hac occasione mentionem injicio. Constat inter omnes, olim quosdam extitis, imo usque huc multos existere, qui variorum errorum imprimis libros de Christianismo insimulant, in quo illi consistant, quid periculi secum ferant, quem fidei articulum subvertant & qua ratione illud demonstrari queat? ipsimet nescientes. O infelices declamatores! O cœcos adversarios! O turpisimos obtrectatores! Legant isti, si modo lectionis & Autoris intentionis capaces sint, Præstantissimi Dn. Joh. Ernesti Gerhardi D. & Prof. Theol. in Academia olim Giessensi Epistolam ad Amicum de Obtrectationibus, quibus B. Johannes Arndius cum libris suis de vero Christianismo expositus fuit, & derivata hinc in B. Johannem Gerhardum calumnia, quæ simul maculam famæ suæ aspersam abstergit. Ibi inter alia innumera seqventia leguntur verba: *B. Joh. Arndium una cum sacris suis laboribus variis obtrectationibus & calumniis lacesitum fuisse in vulgus notum*

C

notum est. *Pasim in suis literis Optimus Vir querelas de - - affectu adeo tristi effundit, ut adamantinum pectus gerere censemendus sit, qui ad ista non moveatur.* Neque tamen soli . . . B. *Virum insectati sunt, sed progressu temporis maximum agmen obtrectatorum prodiit . . . Qvanta vero eo ipso B. Arndius injuria affectus sit, in eadem epistola, ad quam omnes impensis Arndium impugnantes constanter remitto, legere licet.* In viam, quam antea ingressus sum, redeo, iterum iterumque asserens, vocabula nociva ferio fugienda esse, quod quidam ita stricte, imo strictissime quandoque observarunt, ut etiam illis vocibus & phrasibus, in quibus tamen nihil unquam criminis deprehensum fuit, miserint nuntium. Eo collineant verba Dn. D. Sontagii, quando in Disput. quadam de vera fidei forma p. 73 ita dicit: . . . ut cautius impostorum loquantur, instar omnium sibi gnomonis vice defigant exemplum B. D. GERHARDI Senioris, quem Theologorum præcipitantis seculi parentem toties a magni judicij viris salutatum novimus. B. quidem D. Rudraufius de hoc ipso in Philos. Theol. p. 129. historiam omnino memorabilem consignavit, Optimus, inquietus, & meritissimus Dn. Gerhardus suo tempore vocem Taulerianam Gelassenheit ex libris Scholæ Eusebianæ eo consilio eaque de causa submovit, quia blandiri videatur somniis Fanaticorum, Weigelianarum & Rosæcrucianorum, prout ad B. nostrum Mentzerum Jena scripsit dat. 13 Mart. 1623. his verbis: Vox Tauleriana Gelassenheit, QUA ET LUTHERUS UTITUR, non alio a me accipitur sensu, quam eo, quem statim addo, videlicet, ut pro abnegatione nostri & resignatione voluntatis propriæ accipiatur. Quid enim? An non Ecclesia canit: Dir uns lagen ganz und gar? Nihilo tamen minus, cum intelligerem, hac vocula Enthusiastas abuti, eamque calumniæ esse obnoxiam, submovi eam ex libris Scholæ Eusebianæ. Absit enim a me, ut NB. vel verbum proferre sciens velim, quod somniis

somniis Fanaticorum istorum blandiatur. Quibus pretiosus noster Mentzerus Darmstadinus cum & mihi communicaret, adscripsit & apposuit: Das heist sich des Fleisches enthalten, wenn sich ein Bruder daran ärgert.

Qvod ad subsecuta & nostra tempora attinet, vox **Ges**
laßenheit sine omni erroris periculo & suspicione tam in con-
cionibus, quam publicis scriptis & cantionibus forte quoque
Ecclesiasticis adhibita est & in hunc usqve diem adhibetur,
nec facile quis extiterit, qui sibi eadem damnum quoddam
unquam contractum fuisse dixerit. Ubi in transitu obser-
vo, cantionem quandam, quæ in Canticum Budissinen-
sium libello extat: **I&E Sii frommer Menschen-Heerden**, sc.
cujus usus apud nos freqvens est, quoad verba vers. 3. **Lass**
mir auch nach dir zu rennen, wie du kamst zu mir gerannt,
in *disputatione quadam Wittebergæ olim de Prudentia in Can-*
tionibus Ecclesiasticis adhibenda habita taxari & rejici, quod
alii ulterius excutiant & sub incudem revocent. Quilibet
ab usu vocum suspectarum & periculosarum quam maxime
semper abstineat sibique temperet, quanquam non omnes ta-
les visæ ejusmodi vere sint. Multi enim præoccupati, ut
ita loquar, dantur letores & auditores, qui, cum in hujus
vel illius verba jurarint, omnia vocabula ejusmodi minus
convenientia sine ulteriori excusione rident, verissima, ut,
dixi, improbant, abolere & prorsus eliminare conantur.
Idem quoque *ordini Salutis & pænitentiæ* accidit. Quot enim
eorum sunt, qui istis vocabulis ad varios errores fenestram
aperiri & tantum non omnem fere cœlestem veritatem oppri-
mi existimant, innocentes scabiosis judiciis, variisque ob-
trectionibus lacezzere student, probatisimis interim Theolo-
gis, qui unquam Saxoniam & alias regiones nobilitarunt &
usque huc nobilitant, iisdem utentibus & jacto hoc fundamen-
to in hodiernum usque diem salutariter docentibus. **Quos si**

C 2**seque-**

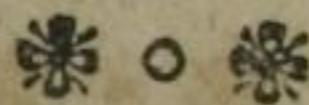
sequerentur & alii & sic frivolas & ineptas cogitationes desererent, non solum ex pulpito sacro insigni cum fructu populum Dei instruerent, sed etiam methodum & rationem verbum Dei prædicandi, facillimam adhiberent. Quadrant & hoc certo modo verba Chytræi: *Fiunt autem omnia studia faciliora certo ordine & velut via discendi monstrata.* Hanc quia multi, in magnarum artium professiones tamen irruentes, & sine ordine in iis vagantes, negligunt, paucissimi ad solidam doctrinam, qua Ecclesiæ & Reipublicæ magno usui & ornamento esse possint, perveniunt. Certe si multi semper eandem docendi rationem seftati fuissent, haud dubie majus, quam sibi forte persuadere poterant, ad Ecclesiam commodum redundasset. Non enim sufficit, ingenii acumine, lingvarum notitia, rerum theologicarum cognitione, autoritate & eruditiois fama præ reliquis florere. Plura adhuc ad salutarem verbi divini prædicationem requiruntur.

§. VIII.

Supereft, ut paucis nunc de nunquam satis laudato faltis & pœnitentiæ ordine agamus, quod & qua ratione in concionibus ad ædificationem dirigendis asservandus fit, passim ostendamus. *Salutis ordo omnes illos actus divinos, qvibus S. Sanctus beneficia Christi redemptione acquisita dispensat, hominibusque offert, confert & obsignat, completitur.* Vocantur alias *actus gratiæ applicatrixis*, quæ varie a variis Theologis distingvi & subdividi solet. Certe si Patrum historiam nobiscum volutamus, ejusmodi distinctionis vestigia passim deprehendimus, in primis *Augustino de præveniente, excitante, præparante, operante, cooperante, concomitante &c. gratia* jam tum sæpius sermo fuit. Tantum vero abest, ut illa distinctio gratiæ applicatrixis a nostratis rejecta,

ut

ut potius a quibusdam Theologorum ambabus, quod dicunt, manibus accepta & defensa fuerit. Aliis alia distinctio per placuit, in eotamen omnes fere accuratioris Methodi studiosissimi convenient, quod *gratia applicatrix in prævenientem, præparantem, operantem, cooperantem & conservantem* commodissime dividi possit. Qvicquid tamen hujus rei sit, gratia fundamentalis s. quæ fundamentum nostræ salutis in se continet, ab illa, quæ præcedit & iterum illa, quæ fundamentalem sequitur, accurate & probe distingvenda est. Qui enim id discriminis nescit, neque in concionibus ordinem decentem sequetur, neque salutari ratione populum docebit. *Gratia fundamentalis est justificans gratia & eo ipso cor quasi & centrum ordinis salutis.* Supponit vero qvædam, quibus sine nemo ad illam pervenire potest. Pertinet eo tam vocatio, quam illuminatio, &c. Utraqve præparantem seu prævenientem gratiam constituit, qua Deus homini peccatori vi prædicationis Evangelii gratiam suam in Christo offerit, naturalem incapacitatem aufert, imo non solum naturalem, sed etiam malitiosam repugnantiam tollit, intellectum notitia salutari imbuit, cor vero per verbum legis ita conterit, ut ad salvificam fidem in Christum concipiendam præparetur. Dispalecit ex his, cum modo dicta vocazione & illuminatione conversionem sensu strictissimo sumtam & regenerationem s. gratiam operantem immediate conjunctam esse, qvarum prior s. conversio hominem ita frangit & movet, ut cum summo animi dolore peccata detestetur, posterior vero s. regeneratio salvifica eum fide donat. Gratiæ illius ubi jam homo particeps factus est, eo ordine scil. *VOCATIONIS, ILLUMINATIONIS & REGENERATIONIS* ex mera Dei misericordia propter meritum Christi vera fide apprehensum *justificatur*, hoc est, remittuntur ipsi peccata & *justitia Christi in salutem eidem imputatur.*

§. IX.

In transitu quasi hic notandum venit illud, quod de contritione dictum fuit, respectu subsequentis suo ordine justificationis instar *præparationis* sese habere. Ficta illa vox neutquam est, solido forte fundamento destituta. Sic enim incomparabilis ille Dominus *D. Chemnitius* in Examine Concil. Trident. P. I. L. IX. sect. l. p. 221. satis ponderose dicit: *Omnino certus est modus s. ORDO*, in verbo Dei nobis designatus & præscriptus, quo Deus utitur, quando vult hominem ad justificationem deducere, ut accipiat reconciliationem, remissionem peccatorum, adoptionem &c. Et qui ad modum s. ORDINEM ILLUM DIVINITUS PRÆSCRIPTUM non volunt se ductu Spiritus accommodare, sed negligunt & conculant illum, hi ad justificationem non perveniunt, - - Ante justificationem oportet precedere contritionem, h. e. seriam peccatorum agnitionem, pavores conscientiae agnoscentis iram Dei adversus nostra peccata & dolentis propter peccatum, in qua contritione non retinetur, sed abjicitur propositum perseverandi & pergendi in sceleribus. Ad hos vero terrores necesse est accedere Fidem - - Et hoc modo s. ORDINE in VERBO DEI DESIGNATO (hinc non ficto s. a Ministris Verbi divini nuper rime excogitato, noviter formato) viam parari Domino, ut in ipso, per & propter ipsum, fide consequamur - - justificationem, ipsa Scriptura tradit. *Ez. 40. v. 3. Matth. 3. v. 3. Marc. 1 v. 3. Luc. 3 v. 4. Luc. 1. v. 17. v. etiam Sir. 2, 21. s. - - - Nam & Lutherus ab illo (ordine) non abhorruit, inquit enim in 3. cap. ad Galatas: Legem in vero suo officio esse Ministram & PRÆPARATRICEM ad gratiam - - Imo dicit - - legem in suo officio PRODESSE ad justificationem; non quod justificet, sed quia urgeat ad promissionem gratiae & faciat eam dulcem & desiderabilem &c. Probe hæc observanda sunt propter eos*

eos imprimis , qvos tales loquendi formulæ male habent, qui que non satis instruēti de re tam gravi sibi sub iisdem statim quid monstri, suspecti & heterodoxi concipiunt, & tantum non simulac quædam ad ipsorum aures s. oculos pervererint, autores simpliciter damnant. Melius tamen ejusmodi homines sibi aliisque consulerent, qvando missō cœco Zelo in id, ut illis in trutina verbi infallibilis suspensis viderent prius , quæ illi consentaneæ, quæve minus sint? incumberent. Hæc tamen quasi in transitu.

§. X.

Pergo in supra cœptis. Gratiam gratia excipit. Et sic quidam in *ordine salutis* fundamentalem seqvuntur actus gratiæ applicatricis. Quando enim homo vocatus, illuminatus, conversus, regeneratus & justificatus est, cœptum in eodem bonum opus magis magisque perficitur & quidem *unio mystica*, quæ quoad rem eodem tempore, quo regeneration & justificatio, existit, ex justificatione immediate fluit, qva Deus Trinunus cum homine justificato ineffabili modo sese conjungit & in eodem, velut in consecrato templo præsentia speciali habitat & gratioſo influxu in eodem operatur. Sequitur istam unionem mysticam *gratia renovans*, alias quoque *sanctificans*. *purificans* dicta, quæ juxta quosdam certo quoque respectu modo adductam unionem antecedit, quæ tamen sententia minus arridet, si enim distincte agere velimus, non, nisi seqvi potest renovatio unionem, cum ex illius renovationis scil. effectibus, videlicet operibus bonis, tanquam e posteriori existentiam hujus, scil. unionis demum cognoscimus, qui ordo non solum ex variis Theologorum accuratissimorum Scriptis, sed claris quoque ipsius S. Sacræ verbis, v.c. i Jo. 3,6,23, & 4.c. IV, 12, 13, 16, satis apparet. Constitit vero renovatio unionem subsequens & inde resultans

tans in abolitione reliquiarum peccati homini justificato in hærentium, motuumque internorum & externorum spiritu aliter bonorum excitatione, s. ut alii loqvuntur, in errorum mentis depulsione, voluntatis correctione, appetitus ad prava inclinantis cohibitione, membrorumque corporis ad opera justitiae exercenda usurpatione. Notandum vero hic probe, renovationem & sanctificationem hujus vitæ esse & manere valde imperfectam, siquidem perversæ illæ inclinations a peccato originali pullulantes in renovatione non ita debilitari possunt, ut non amplius motum earum saepius percipiamus. Quamvis igitur in hac vita ad perfectionem pervenire neutquam valeamus, nec gradus sanctitatis summo proximus detur, eo tamen usque in renovatione homo renatus & justificatus proficere potest, ut non amplius voluntarie ac proæretice peccet. Cautè admodum hac de re B. Chemnitius in LL. Theol. P. 2. de Leg. D. c. 8 p. 254. ita scribit: *Nova obedientia cavet externos lapsus & præstat opera externa congruentia legi, inchoat novos motus in corde, mente, voluntate & omnibus membris juxta singula præcepta, repugnat concupiscentia, mortificat inclinationes contrarias.* Et in hoc acquiescendum est, sed gratia Dei neutquam aquiescit. Datur enim porro gratia conservans, quæ homines justificatos & renovatos adversus Diaboli, mundi & carnis tentationes præmunit, fidemque illorum cum vitæ sanctimonia ita confirmat, ut in statu gratiæ perseverent & ad æternam vitam conserventur. Dico ad æternam vitam, & sic homo tandem glorificatur, hoc est, e regno gratiæ in regnum gloriæ transfertur, & finem fidei, scilicet æternam salutem consequitur.

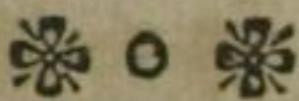
§. XI.

Vidimus igitur paucis, quid sit toties commemoratus
salutis

Salutis ordo & quibus absolvatur partibus, quarum si unica deest, ne quidem ordinis nomen retinebit. Qværitur vero nunc, cum supra istum ordinem concionum salutarium normam, ad quam semper dirigendæ illæ sint, appellaverim, num omnes ac singulæ modo adductæ partes in singulis concionibus tractandæ sint? & respondetur, illud nullo modo requiri. In quantum enim opus unica concio excresceret? Dimidium ferē diei in eodem labore consumendum esset, Etsi enim & hic certa ratione illud Poëtæ:

*Non sunt longæ, qvibus nihil est, qvod demere possis,
valeat, in Ecclesiastamen nostris, qvod Summus Theologus ait, cum
Dei beneficio verbum Christi abundantter habitet cum omni sapientia, & frequentes sint conciones, nimia prolixitas non est necessaria. Objiceret quis: sed res tractandæ sunt diversissimæ, quædam ita comparatæ sunt, ut, cum fidei fundamentum s. articulos fidei primarios, constituentes & formales concer-
nant, nequaquam omitti possint, quædam istius conditionis, ut nihil periculi ex illorum prætermissione ulli sit metuen-
dum. Sane ordo salutis totus gravissimi est argumenti, qua-
propter semper & ubique urgendus & summo studio tractan-
dus, nec video, qua ratione Minister verbi divini cum fructu
absque illo docere possit? at respondeo, summo quidem stu-
dio utique illum ordinem, sed non quoad singulas partes
statim, siquidem ipsi textus haud raro aliud prorsus svalent,
esse retinendum. Qvare pro ratione textus, finis & prima-
rii ejusdem objecti, totum illum ordinem in singulis con-
cionibus pertractare, superfluum quasi foret, imo auditori-
bus, uno eodemque toties repetito tandem maximum fasti-
dium moveret ac tedium crearet. Ingrata igitur vel hic
prolixitas omni ratione evitanda ast. Dudum ejus rei svasor
quoque extitit Augustinus, Non est cor, dicens, infirmum
pabuli*

D

Pabuli multitudine prægravandum. Et multa saluberrima, adit aliis, dici possunt spatio dimidiæ aut ad summum unius integræ horæ, præsertim si vitetur tautologia & NB. non necessaria omittanur. Sic Lutherus concionatoribus prolixitate, ne eadem auditores torquerent eorumque animos ab alienarent, serio interdixit. Wellerus in rat. form. stud. Theol. b. 3 & 5 dicit: Memini Lutherum dicere ad Theologum quendam, cui mos erat, ad duas ferme horas concionari: Vos facitis tedium verbi. Et alio loco ipse Lutherus mentem suam hac de re magis magisque exponit his verbis: Oportet Oratorem s. Ecclesiasticum s. forensem per quam facundum & suavem esse, ut, si ultra dimidiæ horam concionetur, effugiat tedium Auditorum. Quæ omnia cum in genere probe notanda sint, tum maxime in applicando ordine salutis attendenda, ne vel hic quicquam, quod magis ædificationem impedire, quam promovere videatur, committatur.

§. XII.

Ordinem salutis & poenitentiæ indivulso nexu inter se cohaerere, supra §. 5. th. 3. ostensum est. Restat, ut de posteriori nunc pauca moneamus. Constituit vero eundem DEus in via salutis, ut ex parte nostri, sicuti Dn. D. Dannh. in Hodos. phænom. XI. p. 631. loquitur, poenitentiam contritione & fide constantem exigat. Quo sine ordine nemo salvari potest. Complectitur is omnia illa, quæ non ipsam tantum pœnitentiæ essentiam formaliter constituunt & ingrediuntur, verum illam quoque & quidem proxime antecedunt & subsequuntur. Essentia pœnitentiæ stricte sic dictæ in contritione & fide consistit. Quælibet pars auditoribus, qui sibi sub utraque a vera pœnitentia alienissimum plerumque concipiunt, accurate explicanda est, ita, ut iterum utriusque nexus cum partibus

partibus suis constitutivis monstretur, postea vero, quoniam
 xu contritio & fides se invicem respiciant, perspicuum red-
 datur. Quemadmodum enim sine agnitione, confessione
 & detestatione peccatorum &c. nulla prorsus contritio esse
 potest, ita sine salutari notitia de Christo ejusdemque satis-
 factione & merito ex Evangelio haurienda, & assensu cordis,
 nulla unquam datur fiducia, nec fides. Sic contritio & fi-
 des in salutari pœnitentia arcte inter se cohærent. Siquidem
 contritio sine fide non vere pœnitentis, sed desperantis est.
 E contrario ubi fides contritionem subsequitur, ibi demum
 vera agitur pœnitentia. Fidem igitur sine contritione cor-
 dis & peccatorum detestatione nunquam esse posse, simul ex
 dictis apparet. Nam impossibile est, illum, qui nunquam
 legis fulmine tactus est, nec de peccatis serio dolet, solatio
 Evangelico in finem salutarem erigi posse. Homo poeni-
 tens & legis maledictione perculsus tandem ad Christum
 confugit eumque fide apprehendit & sic exoptatissima frui-
 tur quiete. Conversio hominis sensu specialissimo sumta
 naturæ ordine præcedit & pœnitentia, quacum alias illa la-
 tius accepta coincidit, illam sequitur, ipsa S. Sacra his ver-
 bis, *Converte me Domine - - postquam conversus fuero, agam*
pœnitentiam, Jer. 31, 19. differentiam istam haud obscure in-
 nuente. Præparatur hac ratione homo ad pœnitentiam con-
 versione, utpote quæ mallo legis cor hominis conterit & in
 eo dolores de admissis peccatis gravissimos excitat, ut postea
 hoc & ordine agnitionis, confessionis & detestationis peccato-
 rum Christum anxie quærat, eundem fide amplexetur &
 sic remissionem peccatorum gratis consequatur. Ut vero
 fructus de arbore testantur, ita veram & seriam pœnitenti-
 am bona opera, quæ fructuum pœnitentiæ nomine commu-
 niter veniunt, sequi debent. Cessantibus illis ad fictam &
 infucatam pœnitentiam recte concluditur. Contra vera &

D 2

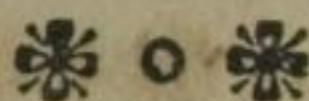
viva

viva fides semper per bona opera sese exerit, quod D. Jacobus in Epistola sua satis demonstravit. Ergo bona opera, non sensu Philosophico, sed Theologico sumta, sine fide neutiquam esse possunt. Ideo homo irregenitus, fide & sic spirituali vita carens, si vel maxime id, quod agit, boni cuiusdam spiritualis speciem præ se ferat, nil boni dicto modo efficere valet. Quicquid enim agit, naturæ & rationis virtute, nequaquam operatione S. Sancti, quæ semper *eo*, quem Deus ipse constituit, *ordine* fit, agit, conseqventer tantum bona opera philosophice dicta perficit, Deo minime grata, quia *non ex fide*, hinc peccatum sunt juxta effatum D. Pauli Rom. XIV, ult. Hic pœnitentiae ordo unus idemque est cum ordine salutis supra ostendo, & hunc ille quasi in compendio sistit, ut concionator, qui pœnitentiam in concionibus distincte urserit, simul etiam salutis ordini fecerit satis. Plura ob temporis penuriam & angustiam chartarum in recensendis & exponendis utriusque ordinis partibus addere non licet. Pauca ista nos abunde edocent, rem majoris utique momenti esse, quam forte illi, in quorum oculis modo dicta tanti non sunt, quæ vel vitiosa nuce emantur, reputant, interim ne hilum quidem illius cognitionis habentes id, quod periculo & crimine minime vacat, committunt.

§. XIII.

Quid de hoc argumento *Theologus*, Florentissimæ cujusdam Academiæ Summe Venerabilis & Celeberrimus, cuius consilio in hoc negotio usus sum, sentiat, ex ejusdem responso, quo me per literas dignari voluit, satis abundeque intelligendum est. Cum enim *tria* ex eodem quærerem i) *num concionator in omnibus ac singulis concionibus totum salutis ordinem necessario tractare debeat*, ita, ut hoc prætermisso omnes labores

labores & conamina destituantur fructu? 2)anne sufficiat, debita ratione poenitentia, fidei pietatisque veræ mentionem injecisse? 3) an conciones, in quibus nec illa explicite commemorantur, potius remota impietate pietas statim auditoribus inculcatur, pro nullis habendæ sint? ad Quæst. 1) resp. Ille negando. Concionator, dicebat, ad id mimime adstrictus est. Nam ejusmodi ambages non omnes textus permittunt, imo sæpe tempus & occasio aliud plane svadent. Qvandoque unicus fidei articulus, quod plerumque Diebus Festis accidit, ex professo tractandus est. Ingratum haud dubie foret Auditorio, si quis semper totum pertractaret ordinem salutis. Talem semper eadem oberrare chorda, nec, qvod ulterius proponeret, habere, imo textui quandoque minus consentanea consue-re, haud pauci forte dicerent. Exempla Christi, Prophetarum & Apostolorum, imo eorum quoque successorum in hunc usq; diem obvia & satis perspicua sunt, quorum conciones dictum ordinem sæpius intactum reliquere, solo temporis, loci, occasionis & textus habito respectu. Absurdum quoque foret dicere, omisso toto salutis ordine conciones omni plane carere fructu. Fructus enim singularium partium non dependet a toto, sed totius virtus ab efficacia partium singularium. Quælibet enim veritas divina salutis ordinem spectans sua gaudet efficacia pro qualitate ipsius s. legalis s. Evangelica fuerit. Conjunctis omnibus totus tandem formatur salutis ordo, qui utique plus affert fructus, quam singulæ partes. Sed quæritur, num Auditorium, quod maximam partem ex hominibus plebejis consistit, cuncta asse-qui valeat? & annon concionator cum Christo interdum dicere debeat: *Adhuc multa vobis dicere habeo*, Jo. 16 v. 12. Ad quæst. 2) resp. Ille affirmando. Baptista enim Johanni, ipsi Christo & Apostolis illud sufficiebat. Jo. dicebat: *Agite pœnitentiam* - - Matth. 3 v. 2. & simul veros pœnitentiæ fructus

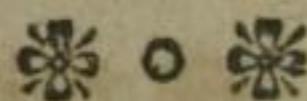
Etus urgebat, i. e. pietatem vitæ v. 8. Ejusdem argumenti concio Christi fuit, dicentis: *Agite pœnitentiam* - - Marc. 1. v. 15. Paulus dicit: -- *Testificans Judæis & Gentilibus in Deum pœnitentiam & fidem in Dominum nostrum JESUM &c.* Act. 20 v. 21. & v. 27. addit: *Non subterfugi, quo minus annunciarer omne consilium Dei vobis.* Ergo ejusmodi concio in hodiernum usque diem sufficit. *Nihil enim nisi peccatorum detestationem, aversionem a peccatis vi contritionis & justitiae Christi apprehensionem vi fidei, quam quotidiana renovatio seqvi debet, status noster requirit.* Ista qui animis inculcaverit, nil, quod ad auditorum excitationem pertinet, prætermisit, qvemadmodum totus *salutis ordo* in iis, quæ alias in eodem articulatim prolixius occurrunt, consistit. Nucleum igitur *salutis ordinis* suppeditavit, legem & Evangelium, imo totam in nucleo S. Sacram proposuit ille, qui partes modo commemora-tas enucleavit. Nonne illa sufficerent?

Ad Quest. 3) resp. Absit! Quid enim de Legislatione Mo-saica, quæ sane concio a peccatis dehortatoria & ad virtutes adhortatoria fuit (Ex. 20.) & de plurimis Prophetarum concionibus, quæ sane juxta Lutherum plus increpationis, quam consolationis in se continent, statueremus? Quid de concionibus Catecheticis, in quibus præcepta Decalogi decenti serie explicanda sunt & dehortationem a malis adhortatio ad virtutes seria seqvitur, sentiremus? Num tales conciones pro inutilibus habendæ? Hac ratione *lex* non amplius forret *sæcta, bona & irreprehensibilis* Ro. 7 v. 12. Et anne flo-ci id faciamus, quando peccator ad veram contritionem ad-ducitur & vere pœnitens ad pietatem excitatur? *Verbum Dei vivum & efficax est*, Ebr. 4. v. 12. non solum in ambitu suo consideratum, verum etiam quoad singulas ejusdem propo-sitiones particulares. *Qui cor lapideum lege contrivit*, Jer. 23 v. 9. ille profecto non frustra laboravit, aut prorsus nihil fecit.

fecit. Omnia in singulis concionibus explicite proponere impossibile est, id quod auditores s^æpe plus confunderet, quam ædificaret. Melioris institutionis gratia s^æpe particularia doctrinæ Christianæ capita summo studio tractanda sunt. Qvi hoc facit, officio suo strenue fungitur. Alius, quod restat, addat, sic omnia peraguntur. Qui unica hora omnia absolvere cupit, vires suas nunquam expertus fuit & si omnem adhibuerimus diligentiam, operam & studium in perficiendo opere nostro, in fine tamen videbimus, *OPUS NOSTRUM ESSE DEFECTIVUM*, cuius Clausula est hæc: *Cetera desiderantur.*

§. XIII.

Liqvet ex illo *Summi Theologi responso*, studio ex germanica in latinam lingvam translato, *ordinem salutis* concise in concionibus diligentissime pertractandum esse, & quanquam in responso ad qvæst. 3. dato aliquo modo a nostra sententia discedere & aliam alere videatur *Summus* ille, eandem tamen nobiscum opinionem fovet, quando vere pœnitentem demum ad pietatem excitari posse contendit. Impossibile enim est, hominem peccatorem ad melius vitæ genus absqve antegressa vera & seria pœnitentia & detestatione pristinæ vitæ pessime actæ flectere atque perducere. Et quanquam Catecheticæ conciones de- & adhortatoriæ sint & ejusmodi maneant, nullus tamen Concionatorum unquam, nisi in inscitiæ aut negligentia suspicionem incurrere velit, per saltum de-aut adhortabitur suos, nulla plane pœnitentiæ ordinis facta mentione, & si id faceret, operam oleumque perderet; minimum implicite eo ordine omnes, si stimulos in auditorum animis cordibusque relinqvere debent, habendæ sunt conciones. Qva in re uti *Celeberimum istum Theologum*

logum consentientem habemus, ita non desunt aliorum testi-
 monia omni exceptione majora. Provoco ad verba *Theo-
 logi Altdorfini Consummatissimi*, videlicet *Dn. D. Sontagii*, cu-
 jus magna in Ecclesiam sunt merita dicentis: *Exhortatio &
 dehortatio NB. DIRIGANTUR AD EXCITANDAM POE-
 NIZENTIAM*, in qua est pudor, metus - - indignatio adver-
 sus peccatum & vicissim confidentia, amor, desiderium &c. &
 novam obedientiam, quae includit motus pios erga Deum &c. In-
 tendatur hic ab Ecclesiaste pio odium peccati futuri - - ubi divina
 misericordiae magnitudo - - & exemplorum multitudo exag-
 gerari penitus debent atque inculcari. Observetur & illud quod
 Laudatissimus Autor alibi dicit: *Videat ergo - - (Conciona-
 tor,) qua ratione Apostoli & Prophetae concitarint iram, odium
 - - spem & similes affectus; & ab illorum exemplo discat u-
 num necessarium, in quo officii hujus pars præcipue sita est.* Con-
 filio qvodam saluberrimo tandem ille non sine pondere con-
 cludit: *Denique cum concitaveris, ut aculeum relinquas, abrum-
 pe.* Sane effatum Celeberimi hujus Theologi, qui in con-
 firmando sana doctrina & commendanda pia vita laudabilem
 posuit operam, dictis majorem fidem conciliat. Jungo illi
Johannem Chrysostomum, Episcopum Constantinopolitanum,
 inter omnes Ecclesiæ Patres suo tempore florentissimum &
 eximiis donis præ reliquis fere omnibus ornatissimum, qui
 teste *Socrate*, omnes conciones suaseo, quo auditorum ani-
 mos & corda commoveret atque concuteret, direxit: *Ubi
 ille aureus Doctor primam concionem præsente Imperatore
 Arcadio habuit, statim initio dixit: Hoc primum verbum
 a Christo & Præcursori ejus accipientes annuntiamus: Pœniten-
 tiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. Nulla dif-
 ficultate impediatur, quin NB. EANDEM vobis perpetuo incul-
 cem. Sed quare hoc? quia probe ille vidit, conciones pœ-
 nitentiales omnium maxime necessarias esse, nec sine illo sa-
 lutari*

salutari ordine verum finem unquam plene obtineri posse. Quando *Theologus ille Norimbergensis Gravissimus, Dominus Dilherrus*, modo allegata in concione quadam pœnitentiali in Jon. 3 v. 6. habita enarrat, sequentia verba germanice expressa subjungit: *Solchein eifrigem Kirchen-Lehrer* (Chrysostomo) folgen noch heute zu Tage fleißig nach alle treue Lehrer und Prediger, zumahl, weil auch die letzte Anordnung des Herrn Christi einig und allein dahin geht, wie aus denen Worten des Herrn Christus abzulernen: *Also ist geschrieben und also musste Christus leiden . . . und predigen lassen in seinem Mahnen Buße ic. Luc. 24, 26, 46 s. Denn in der Buße besteht unser ganzes Christenthum.* Die Buße erlangt uns alles Act. 11, 18. was wegen sie verglichen wird mit dem Rassen Noah Gen. 7 v. 8. mit dem Wasser des Jordans 2 Reg. 5, 10, mit dem Teich Bethesda Joh. V v. 4. daß also nicht zu zweifeln, wenn man einen Sünder zur Buße bewegen kan, daß man alsdenn das herrlichste Werk in der Welt verrichtet habe. Ergo præcipuum opus concionatoris est & manet, prædicare pœnitentiam. Sine enim pœnitentia nulla datur fides, sine fide nulla pietas, sine fide nulla salus, sine pietate nulla constantia in pietate, sine constantia nulla corona & sic sine pœnitentia nullus (nisi tibi forte stramineum fingere velis) Christianismus. Quapropter cum Auditores Petri summam agendorum scire vellent, ille nil, nisi pœnitentiam his verbis, *agite pœnitentiam* Act. 2 v. 38 iis commendabat. *Nullum igitur dubium restat, quin ille, qui ad pœnitentiam peccatorem serio excitat, opus omnium maximum, quo de etiam Angeli in cœlis gaudent, Luc. 15, 10, præstiterit,* inquit quidam Theologorum. *B. Dominus Spenerus P. IV.* Der Theologischen Bedenken art. 3 Sect. 23 p. 413 calculum suum addit his verbis: *Bietet also Gesetz und Evangelium*

E

gelium in dem Werck unsers Heilis einander die Hand , in deren rechten Zusammengattung und Ordnung aber besteht wohl die grösste Weisheit eines Christen NB. vornehmlich aber eines Theologi und Predigers.

§. XV.

Magnus ille & incomparabilis plane *Calovius* in bibliis illustr. in Matth. 4. v. 17 antecedentibus majus lumen accedit, dum scribit: - - *Quæ concio (μετανοη) statui corruptissimo populi tum maxime fuit necessaria, imo NB. NUN-QVAM NON PRÆVIA esse debet præconio Evangelii, qvia NB. SINE POENITENTIA homines capaces non sunt Evangelii de regno Dei.* Consequenter pœnitentia fundamentum est (qvod tamen sano sensu acceptum velim) cuiusvis boni, quod in Christiano deprehenditur, imo ab ipso ut tali requiritur, & hac ratione concio quoqve pœnitentiæ, seu concio *POENITENTIÆ ORDINE* innixa maxime necesseria & utilissima est, si auditor ea, qua ipse Christus usus est, Methodo ad salutem institui & in via, qvæ ducit ad Deum, conservari velit. Accedit prioribus *Theologi* cuiusdam *Hafniensis* maxime Autoritatis, *Dn. D. Lütkenii* judicium, quod in concione quadam valedictoria in Aet. 20 v. 32 habita occurrit, seqventis tenoris: *Wie Prediger schen hier, was der Haupt-Zweck aller unsrer Predigten seyn solle, nehmlich, daß der Sünder, der in seiner Gottlosigkeit und Bosheit ein Narr ist unter dem Volke, wieder Psalm redet, möge in sich gehen und durch Götliche Gnade klug und erleuchtet werden, sonderlich aber, daß er (eo scil. ordine) zum Glauben komme. Solte sich jemand von uns gelüstet lassen, seine Predigten dahin nicht zurichten, der ist wahrhaftig NB, kein Nachfolger Pauli, ja auch nicht des Herrn JE*

JESU. Idem alibi in Luc. 24 v. 47 dicit: Das haben wir Prediger zu mercken, damit wir zwar Vergebung der Sünden predigen . . aber nicht anders, als daß wir vorhero die Leute zur Busse antweisen, Act. 3. v. 9. it. der Glaube kan nicht statt finden ohne vorher- gegangene Reue und ohne darauff folgende Frucht des neuen Gehorsams (en pœnitentiæ & salutis ordinem) Das sollen die Apostel und ihre Nachfolger allen Völ- cern fürtragen. Busse und Vergebung der Sünden sind ver- bunden in der Predigt, die die Lehrer von der Ordnung zur Frucht des Leidens . . JESU zugelangen fürzu tragen ha- ben sc. sc. Idem Dominus D. Lutkenius P. 2. Concion. Mi- scell. p. 252. seqq. Verba Concionis Christi in monte habitæ Matth. V v. 3 - - 8 descripta enucleans ex iisdem per quam scite ordinem pœnitentiæ & salutis deducit, Das erste Stück der Busse, inqviens, ist die Reue, und die erste Handlung, die in der Reue sich findet, ist das Erkennniß der Sünde . . Von solcher handelt nun der Herr auch in unserm Texte, indem er ihre Natur, Kraft und Wirkung beschreibt, die sie bei den Menschen hat, die geistlich arm . . sind. Das andere, das der Herr zur Reue erfordert, ist das Leidetragen . . Er sagt nicht: die es wissen, daß man Leide tragen soll, auch nicht, die da künftig einmahl Leide tragen wollen oder die sich also stellen, die es vorgeben. Mein, sondern die würdlich Leide tragen, die NB. keinen Trost haben . . Das eigentliche Kennzeichen ist der Hass der Sünden, darüber ich NB. trau- re und deren ich mich NB. schäme . . Christus will auch 32 daß wir sanftmütig seyn sollen. Seelig . . Sanftmüthi- gen. Wir versiehen hie nicht die Sanftmuth gegen die Men- schen, sondern gegen GOTTEN (en accuratissimam & rarissi- mam

mam verborum Christi expicationem & ad ordinem pœnitentiæ ac salutis applicationem, qvam non facile alibi inveneris) Denn sie soll vor dem Glauben hergehen, und also bedeutet es eine solche Sanftmuth, da man gerne gesteht, man habe alle Straffen wohl verdienet, . . . Das andere Stücke der Busse ist der Glaube an Jesum Christum, das von redet Er v. 6. Seelig sind, die da hungert und dürstet nach der Gerechtigkeit. Endlich zeiget Christus den neuen Gehorsam, als die Frucht der Busse in den folgenden v. 7. . . 11. Wir nehmen iço nur v. 8. da es heist: Seelig sind, die reines Herzens sind . . . Diese innerliche Reinigkeit ist das Haupt Werk, ohne welche die äußerliche Reinigkeit nichts zur Seeligkeit thut, . . . Da ist nun eine doppelte Reinigkeit, eine in der Rechtfertigung, da ihm (dem Menschen) die Gerechtigkeit Christi zu gerechnet wird, und die Sünden vergeben werden . . die andere Reinigkeit bekommt er in der Heiligung des Geistes . . Jene Reinigkeit ist vollkommen, diese aber nicht wegen der Sünde, die in uns wehet. Jene wird uns zu gerechnet, diese wird wirklich in uns angefangen; Jene geht der Ordnung nach vor diese her, aber beyde erlangen wir durch den Glauben . . Act. 15, 9. Im Texte versteht Christus beyde Arten der Reinigkeit, dahero sind diejenigen, die reines Herzens sind, gerechtfertigte und geheiligte Seelen. Huc quadrant, qvæ ille P. I. in verba Act. 16 v. 31. commentatur, ubi p. 973 dicit: Dannenhero müssen wir uns auch in die Ordnung bringen lassen, in welcher uns GOTTE den Glauben schenken will. Hieben sind merkwürdig die Worte Act. 13 v. 48 . . wie viel ihrer zum ewigen Leben verordnet waren. Nach dem Griechischen *τελαγμένοι* ordinati . . geordnet waren . . welches ist nun diese Ordnung? wenn man sowohl die Schuld, als Straffe seiner Sünden herzlich vor Gott erkennet, sich über seinen unseelis-

unseeligen Zustand schmerzlich betrübt, als auch die Sünde
 ernstlich zu hassen anfänget. Darauff muß man das
 Wort von Christo IESU andächtig lesen, hören und
 betrachten. Wer ditzt hut und von Gott in sich würcken läs-
 set, der ist ordinatus, geordnet, (& sicutiam vox Ord-
 nung s. ordnen in S. Sacra quoad literam extat) der er-
 langt in dieser Ordnung von dem Heil. Geist den Glauben,
 und durch den Glauben das ewige Leben. Nun lieber Mensch
 wilt du dich in diese Ordnung schicken, so bist du mit
 unter denen, welche gläubig werden und die ewige Seeligkeit
 erlangen. Wilt du nicht, so stößest du die Ordnung Gottes
 zurück und kanst nicht gläubig, noch seelig werden. Conspira-
 rat B. Dn. D. Spenerus P. IV. seiner Theol. Bedenken art.
 1. sect. 21. p. 118: Christus befahl seinen Jüngern zu predigen
 Buße und Vergebung der Sünden so hat ers selber ge-
 macht und Johannem gleichen Methodum (von der Buß Ord-
 nung) brauchen lassen. Nicolai Rebhani, Theologi Isenacensis
 de Ecclesia Christi optime meriti effatum sicco hic pede præ-
 terire non possum, Cum ergo, scribentis, maxima semper ho-
 minum pars, etiam in externa Ecclesiae societate, impia sit & in-
 justa: Lex utique non ad curiam est remittenda sed hoc fine
 in Ecclesia retinenda. Surgenda severe ac sedulo ut ho-
 mines non renati & profani coercentur. Neque vero saltem
 apud non renatos & plane securos ac impios hic usus legis locum
 habet, sed & apud renatos & justificatos, quia renovatio in hac
 vita non est perfecta & consummata. Nam ob causam creden-
 tes, electi & renati filii Dei non modo assidua legis admonitione
 doctrina & coniunctionibus indigent, verum etiam saepe castiga-
 tionibus &c. &c. Probant hæc æque superius §. c. th 3.
 dicta, eademque cum subsequentibus magis magisque con-
 firmant. Prodiit paucos abhinc annos in Academia qua-
 dam

dam Celeberrima *dissertatio homiletica de Concionum forma ad ædificationis scopum curatius componenda* habita , in qua th. 5. obs. 3. p. 24. hæc verba notatu dignissima leguntur: *Et cum, quæ ad Christi & partorum salutis bonorum commendationem pertinent, partim salutis fundamentum constituant, partim inde resultent, cum fundamento isto nunquam non conjungendus est genuinus SALUTIS ORDO, in quo istorum usura detur evangelica.* Atque ita ne hæc, aut ista doctrina evangelica in abusum rapiatur, ea non tradenda est solitarie, sine nexu cognati illius dogmatis, quod abusui illi obstat & medetur.

§. XVI.

Quanquam in illis testimoniis luculentissimis nunc acquiescere possemus, ex abundanti tamen plura adjicere lubet. Sic aliis Theologorum maximæ Autoritatis in Epist. Dom. 12. p. Tr. 2. Cor. 3, 4. seqq. ait: *Was sollen wir euch vor ein Wort predigen? . . das Evangelium. Nicht aber auch das Wort des Gesetzes? Allerdings. Auf daß dadurch die Vorbereitung* (vide, quæ supra §. 7. dicta sunt, quibuscum præsentia aecurate conveniunt) *gemacht werde, und die Menschen durchs Gesetz in den Stand kommen, da ihnen das Evangelium NB. mit Nutz geprediget werden kan.* Wir haben in der Christlichen Kirche nicht allezeit einerley Leute vor uns . . Wenn wir nun allen ohne Unterschied lauter Evangelium predigen solten, eber auch lauter Gesetz, was würde das nicht für eine Unordnung seyn. Lutherus de Antinomis ita scribit: Sie haben ihnen erdichtet einen neuen Methodum, daß man solle zuerst die Gnade predigen, darnach Offenbahrung des Zorns, daß man das Wort Gesetz ja nicht hören noch reden dürffe. Stringit hoc & plures alios, qui hodienum legem

legem aut penitus explosam aut rarissime tactam volunt, ut taceam, multos perversa plane ratione legem prædicare, haud absimiles illis pictoribus (quod simile Theologus in dissertatione quadam adhibet) qui oculos pedibus, brachia ventri, collum femoribus & pectus fronti adaptant. Talem ordinem etiam illi in *ordine salutis & poenitentiae* mali versati servant. Ad eos sane spectat, si non in totum, tamen tantum quod Lutherus porro de dictis Antinomis profert: Sie predigen gar fein, und wie ich nicht anders dencken kan, mit rechtem Ernst von der Gnade Christi, von der Vergebung der Sünden und was mehr vom Articul der Erlösung zu reden ist. Aber diß Consequens fliehen sie, wie der Teufel, daß sie den Leuten sagen solten vom dritten Articul der Heiligung, das ist, vom neuen Leben in Christo. Denn sie meynen, man solle die Leute NB. nicht erschrecken, noch betrüben, sondern NB. immer tröstlich predigen von der Gnade und Vergebung der Sünden in Christo, und bey Leibe ja meiden diese oder dergleichen Worte: Hörest du, du wilt ein Christ seyn, und gleichwohl . . . . . hoffärtig, geizig, ein Wucherer, neidisch, rachgierig, boshaftig bleiben ic. Sondern so sagen sie: Hörest du es, bist du . . . . . ein Geizhals oder sonst ein Sünder, NB. glaubest du nur, so bist du seelig, darfst dich vor dem Gesetz nicht fürchten, Christus hats alles erfüllt. Lieber, sage mir/ heist das nicht antecedens concedit und consequens negirt? Ja, es heist eben in demselben Christum wegnehmen und zu nichts machen, wenn er am höchsten geprediget wird. Und ist alles eitel Ja und Nein in einerlei Sachen. Denn solcher Christus ist nichts und nirgend, der für solche Sünder gestorben sey, die nicht nach der Vergebung der Sünden NB. von Sünden lassen, und ein neues Leben führen. Also predigen sie fein auff Nestorisch und Eutychische Dialectica Christum also, daß Christus sey und sey doch nicht, und sind wohl NB. keine Oster.

Oster-Prediger, aber schändl. Pfingst-Prediger. Tom. VII. Altenb.f.272. Conf. etiam incomparabilis locus ad Gen.XVIII, v. 19. Tom. IX. Altenb. f. 477,479. Non possum , quin hic verba Theologi cuiusdam infinitæ lectionis & laboris adscribam dicentis: - - ita lex non est sine Evangelio, nec Evangelium sine lege. Hæc vero duo ita conjuncta sunt, ut unum illustret commendetque alterum - - Qua ratione videmus legis & Evangelii nexus SALUTIS ORDINEM constitui. Hæc vero ORDINIS constitutio constitutionem FUNDAMENTI ex eodem nexus profectam NB. SUPPONIT, ita, ut non minus in FUNDAMENTO, quam in ORDINE salutis admirandum gratiæ & justitiæ s. Evangelii ac legis temperamentum conspicatur. Nam ad salutis fundamentum quod attinet, lex secundum justitiam exigit satisfactionem, Evangelium secundum gratiam satisfactionem præstat & applicat; & ita quidem, ut non mera sit justitia, sed per gratiam temperata - - nec mera sit gratia, sed gratia per justitiam moderata, quia gratiæ œconomia per viam justitiæ lytro superstrudta est. Idem temperamentum gratiæ & justitiæ seu nexus legis & Evangelii etiam in SALUTIS ORDINE se exserit, Nam quemadmodum lex pro Dei justitia ac sanctitate requirit imaginis divinæ instaurationem & hunc in finem eam animæ mutationem & sanationem, quæ in regeneratione inchoatur & in renovatione continuatur & magis magisque perficitur, sic Evangelium e fonte divinæ gratiæ una cum gratuita culpæ agnitiæ & peccatorum remissione ea omnia quam efficacissime præstat. Atque ita lex hominem miseriæ suæ manifestatione deprimit, at eum in finem, ut Evangelium eum erigat & nobilitet erectum. Et alibi idem: Ceterum insignis credendorum & agendorum harmonia etiam confirmatur ac illustratur convenientia illa, quæ est inter salutis fundamentum ac ordinem. Etenim credenda majori; ex parte FUNDAMENTI ULLUD constituunt, quemadmodum agenda ad ejusdem ORDINEM

dinem pertinent &c. &c. Nec Jacobum Stolterfohtum, *Theologum* olim Lubecensem notissimum, haud ultimum inter accuratisimos locum tenentem, suo tempore ordinem pænitentiae & salutis fugisse, conciones, qvas jam Anno 1637. luci exposuit & in Act. 27. scripsit & in specie quarta p. 363. sufficienter probat. Lego enim ibi sequentia verba: Nebst dem und vors andere, so ist allhie zusehen, was vor eine *Ordnung* im Lehren und Predigen zu halten sey, wenn NB. etwas nügliche es damit soll geschafft und ausgerichtet werden, daß nehmlich das Gesetz muß vorgehen und das Evangelium darauf folgen. Et paulo post pag. 369. Will jemand diese *Ordnung* umkehren, der macht es, wie die unverständigen Aerzte, welche eine Wunde eher wollen zukleistern und zuheilen, ehe denn der Unflat und Eiter heraus ist. Was hilfft da immermehr das zuheilen? Wird doch die Wunde nur ärger . . . also muß es nach einander gehen mit der Cur unsers Herzens, der Unflat der Bosheit muß erst weg gethan werden. Das geschieht durch die Schärffe des Gesetzes, dorauff so'get denn die rechte Hülffe durch die Heil-Salbe des Heil. Evangelii.

§. XVII.

Perplacent verba, quæ supra *commemoratus Theologus* in dissertatione in medium profert, huc æque spectantia: *Id agat* (*Theologus*) inquit, *præcipue*, ut ad duos illos principales articulos **DE PECCATO ET CHRISTO** revocet OMNIA & - - discat, quomodo ad miseriā homini detegendam & ad propulsandam illam omnia inter se suavissime conspirent. Illustrationis gratia sequentia subjunguntur: *Articulus de Christo* est totius *Theologiæ* caput & Summa. Verum qvum fides in Christum NB. NON DETUR sine Ιη̄ μελανοίᾳ Ιη̄ εἰς Ιω̄ Θεὸν & hæc sine seria recordatione apostasiæ a Deo sperari non possit; articulo

E

ticulo

ticulo de Christo præ omnibus jungendus est is de peccato. Quibus clare satis ordo pœnitentiæ, sine quo neque Christus iaculariter prædicari neque vita Christiano digna urgeri potest, adstruitur. Insuper cujusdam Regii Mandati ibidem fit mentio, quod adscribere lubet his verbis: Weil die Prediger Gottes Haushalter sind, da denn Treue zu beweisen ist, wozu aber gehöret, daß man das Wort der Wahrheit recht cheile, so wird bey denen Thesibus erforderl. Rechenschaft zu geben von der Analogia fidei und NB. SALUTIS OECONOMIA ET ORDINE, nehmlich welcher gestalt solche Grund-Wahrheiten der Heil. Schrifft aus dem Gnaden Bunde fließen, und also NB. an einander seyn oder bestehen können, zum Exempel, keine Vergebung der Sünden ohne den wahren Glauben, kein Glaube NB. ohne wahre Buße, keine Gemeinschaft mit Christo ohne dessen Geist; keine Gemeinschaft des Heil. Geistes ohne Christi Erlösung und Verdienst, kein Wachsthum im Glauben ohne Kreuzigung des Fleisches, und so weiter, statt habe. Wie denn auch der Candidatus überall den Unterscheid des Gesetzes und des Evangelii richtig zu zeigen wissen muß, der gestalt, daß man wahrnehmen könne, er sei NB. geiübt und tüchtig, das Amt des Neuen Testaments, als ein Amt des Geistes zu führen. In der Gnädigsten Verordnung, welcher gestalt sich die Candidati Ministerii im Herzogthum Magdeburg zum Examine bereiten sollen. Ista vero non Candidatis tantum Ministerii, sed ipsis quoque verbi divini Ministris maximo emolumento esse perswasissimum habeo. Ecquis igitur non videt, POENITENTIAE f. SALUTIS ORDINEM necessario in illis concessionibus, quæ fructum quoad vitam imprimis exoptatissimum afferre debent, esse tractandum, & auditores, spredo illo, si vel maxime ad ædificationem populi omnes intendantur vires, magis magisque obdurescere ac obbrutescere? Frustra sine illo quis de opere præstito gloriatur, aureos tantummodo somniat montes.

s. XVIII.

§. XVIII.

Collectis hactenus variis Theologorum summæ autoritatis sententiis, audiamus porro Megalandrum nostrum, *B. Lutherum*, passim in scriptis suis ulterius hac de re differenter. Sic enim, ut P. XIX. collectorum & anno præterito Lips. editorum Operum Luth. p. 625. extat, dicit: Die zehn Gebote sollen oft und fleißig gepredigt und ausgelegt werden . . Und also sollen die Leute zur Gottesfurcht, zur Buße und Reue gereizt und vermahnet werden, und das sichere Leben gestrafft werden. Drum sagt auch Paulus Röm. 2. Durch das Gesetz kommt nur Erkäntniß der Sünden. Denn Sünde erkennen ist nichts anders, denn wahrhaftige Reue. Darneben ist denn nützlich, daß man vom Glauben predige, also, daß NB. wer Reu und Eyd über seine Sünde habe, daß derselbe glauben soll, daß ihm seine Sünden . . um Christi willen vergeben werden . . (eu ordinem pœnitentiae!) Und sollen die Leute fleißig vermahnen, daß dieser Glaube NB. nicht könne seyn ohne ernstliche und wahrhafte Reu und Schrecken vor Gott (Ergo sine ordine pœnitentiae neque fides prædicari neque acquiri potest) wie geschrieben ist Ps. 112. und im Sirach: Der Weisheit Anfang ist Gott fürchten. Und Esaias c. ult. Auff welchen siehet GOTT, denn allein auff ein erschrecken und reuig Herz. Solches NB. soll oft gesagt werden, daß die Leute NB. nicht in falschen Wahn kommen, und meynen, sie haben Glauben (cum forte ex suggestu sine illo ordine ita persuasi fuerint) so sie doch noch weit davon sind. Und soll angezeigt werden, daß allein in dem Glauben seyn mögen, die NB. wahrhafte Reu und Eyd tragen über ihre Sünde. Das ander NB. wo nicht Reue ist, ist NB. ein gemahnter Glaube (qvam omnes

F 2

con-

concionatores sine ordine pœnitentiæ prædicantes fingunt
& pingunt) Denn . . . solcher Trost und Freude wird nicht ge-
fühlt, wo nicht Reu und Schrecken ist, wie Christus Matth. 11
sagt: den Armen . . . gepredigt. Et antec. p. 624. Nun be-
finden wir an der Lehre unter andern fürnehmlich diesen Feh-
ler (imo in ipsis Doctoribus) daß, wiewohl etliche vom Glaub-
en, dadurch wir gerecht werden sollen, predigen, doch nicht
gnugsam angezeigt wird, wie man NB. zu dem Glauben kom-
men soll und NB. fast alle ein Stück Christl. Lehre unterlas-
sen, NB. ohne welches auch niemand verstehen mag, was
Glaube ist oder heisset. Denn Christus sprich: Luc. 24. daß
man predigen soll Busse und Vergebung der Sünden, Aber
NB. viel sagen iezund allein von Vergebung der Sünden und
sagen NB. nichts oder wenig von der Busse (Ergo hoc ipso
B. Megalander vehementer taxat pœnitentiæ ordinem negli-
gentes concionatores) so doch NB. ohne Busse keine Verge-
bung der Sünden ist. Es kan auch Vergebung der Sün-
den nicht verstanden werden ohne Busse. Und so man die
Vergebung der Sünden prediget ohne Busse, folgt, daß die
Leute wehnien, sie haben schon Vergebung der Sünden erlangt
und werden NB. dadurch sicher (Ergo Fructus concionis sine
eo ordine habitæ est securitas carnalis) und furchtlos. Wel-
ches denn NB. NB. größer Irthum und Sünde ist, denn
NB. alle Irthum vor dieser Zeit gewesen sind und fürwahr
zubesorgen ist, wie Christus spricht Matth. 12. daß das letzte
ärger werde, denn das erste. Et paulo post. Diese Predi-
ger, so die Busse (ejusdemque ordinem) nicht predigen,
reissen ein groß Stück von der Schrifft. Also haben wir sie
vermahnt, daß sie NB. fleißig, und oft die Leute zur Busse
vermähnen, Reu und Leid über die Sünde zu haben . . . und
daß

dass sie auch nicht das grösste und nothigste Stück der Busse nachlassen . . Also sollen die Prediger in dem gemeinen Mann die grobe Sünde straffen, aber wo falsche Heiligkeit ist, viel härter zur Busse vermahnen. Et seq. p. 634 Gott spricht selch Urtheil, er wolle die Seelen von eines Predigers Händen fordern, Ez. 3. über diese Prediger, so die Leute wohl trösten, und sagen viel vom Glauben und Vergebung der Sünden, sagen aber nicht NB. von Busse . . Solche Prediger strafft auch Jerem. c. 6. da er spricht: Man soll denen nicht glauben, so schreien: Friede! Friede! so doch GOTTE zornig sey und sey nicht rechter Friede.

XIX.

Cum igitur asserta nostra tot tantorumque Virorum suffragiis satis munita sint, unicum hoc addimus, quod scilicet Minister Verbi divini ea, quam aliis monstrat, via serio ipse incedere debeat, si majorem adhuc sibi fructum promittere velit. Evidenter me non latet, impium & minus conversum Ministrum vera quoque docere posse, id quod ex Aug. Conf. art. 8. p. 12, ubi seqq. verba extant: *Sacramenta & verbum propter ordinationem & mandatum Christi sunt efficacia, etiam si per malos exhibeantur &c.* satis liquet, quod cum Apologia p. 155. etiam Form. Concord. Art. 12. p. 626. & pag. 829. affirmat. Enimvero efficaciam Verbi Divini etiam vario modo impediri & operationibus S. Sancti diversimode obicem poni posse, quis unquam inficias iverit? Fit idem quoque mala Ministri vita, qua non solum sibi ipsi, sed & aliis post salutarem doctrinam ipsius simul vivendi rationem probe observantibus pessime consulit. Minimum majorem sibi de habitis præscripta ratione concionibus fructum pollice-

F 3

ri

ri posset, quando, quod aliis inculcat, ipsemet ageret. E contrario eundem impedit, cum pœnitentiam fugit, abominatur & non solum vitam reprehensibilem agit, sed in ea quoque in scandali augmentum ita perseverat, ut quilibet manu palpare possit, non Ductorem, sed Seductorem hoc modo esse eundem. B. *Dn. Nitschius*, olim *Theologus Gothanus Præstantissimus* in *Axiom. sacr. axiom. I. p. 22*, quod verbis latinis exprimere liceat, ea redicit: *Peccata Ministrorum Verbi multum ad irreligiositatem hominum conferunt, quemadmodum Comes ille, Johannes de Rochester, qui adhuc in lectulo emortuali, referente Dom. Gilb. Burneto, conversus fassus est, se pessima Clericorum vita in Atheismo magis magisque confirmatum esse, atque ex eorum ambitione, variis machinis & partium studio conclusisse, ipsos, quod alios docerent, & pro veritate venditarent, purum mendacium habere.* Allegat ibidem *Laudatissimus* Autor verba *Dcmini Wagneri de fœmina quadam Anglicana* sequentia: *Fere obstupui, cum in Disputatione Voëii, de Atheismo p. 208 legerem exemplum fœminæ alicuius Anglicanæ, quæ fuerat Atheistica; sed per Dei gratiam ab hac horrenda impietate poenitenter liberata & saepè protestata, suæ dubitationis maximam occasionem datam fuisse a vita dissoluta viri docti in illa civitate degentis, quem VOETIUS CONCIONATOREM fuisse arbitratur.* In *exam. Elencht. Ath. Spec. p. 87*. Persvasum sibi innumeri omni tempore habueré, conciones pœnitentiales s. pœnitentiæ ordinem sapientes nil nisi mœrorem, tristitiam & tandem desperationem parere, quapropter æque atque angves istas oderunt. Multi concionatorum in mundo forte eandem sententiam fovent, quapropter, etsi probe, quam maxime necessariæ ejusmodi conciones sint, noverint, ne sibi vel forte aliis ingrati quid accidat, methodum illam fastidiunt & aversantur. Vix enim fieri

fieri potest, ut concionatores ex ignorantia (quanquam B. Dominus D. Spenerus supra cit. loco art. 2. Sect. 9. p. 200. dicat: Wie ich mich denn versichert halte, daß der Prediger nicht wenige sind, die wahrhaftig NB. die Lehre des Heils und des Glaubens nicht solide verstehen, und also niemahln recht völlig vorzutragen vermögen, indem unterschiedliche wichtige Punkta sind, davon sie NB. nichts rechtes wissen, daher dieselben in ihren Predigten übergehen, oder ganz ungernwickt davon handeln, da sie doch NB. so nothig sind, daß, wo dero Erkentniß der Gemeine nicht treulich beigebracht wird, geschehen kan, ja gemeinlich geschieht, daß auch die übrige sonst an sich wahre Lehre auff eine irrige Art gefasset wird) summe necessaria prætereant (si vero ex ignorantia id fecerint, ne quidem digni, qvi suggestum descendant, habendi) ergo plerumque haud dubie fit studio, ut pœnitentiam transiliant & cum auditoribus perpetua, at cum summo animæ periculo conjuncta, quiete perfruantur. Videant vero illi, si docendo & vivendo (qvod parum illis honorificum est) tales se gerant, qvid utroqve modo præstent & qvid tandem in judicio extremo judici vivorum ac mortuorum sint responsari?

§. XX.

Memini hac occasione, *Dannhäuserum*, pie doctum Theologum in jdea boni Disputatoris & malitiosi Sophistæ Sect. I. cap. I. art. V. p. 35. dicere: *Nos in bono Disputatore necessario ac primo quidem exigimus PIETATEM, NB. ANIMAM SAPIENTIÆ EJUSQVE CONDIMENTUM.* Tamenim nemo melior Doctor esset, quam NB. spiritus ille fallacissimus Cadæmon, si sola eruditione bonus Doctor absolveretur. Ego dico, in Ministro verbi divini majori cum fructu docturo necessario

cessario PIETATEM requiri. His verbis ne latum quidem
ungvem a LL. *Symbol.* supra citatis discedo, cum mihi non de
veritate, sed quantitate fructuum sermo sit. Quadrant huc o-
ptime Dn. D. Fechtii verba, quæ in Sylloge Disp. 42. th. 11 &
12. reperiuntur: *Si dona sint paria, Minister regenitus plus ædi-
ficat, quam irregenitus.* Imo idem dicendum, si regenitus mi-
nora habeat dona, irregenitus autem notorie sit impius, Ps. L,
v. 16. s. si vero Minister regenitus proponendi exigua aut nulla
habeat dona, irregenitus excellentia, cuius tamen NB. impie-
tas publice nota non sit, plus ædificare hunc, quam illum, non
immerito creditur. Utinam omnes concionatores docendo
& agendo mentem ad Dei præscriptum componerent, næ-
vos suos atque errores in tempore agnoscerent (in quemli-
bet enim concionatorum quoque illud: *errare humanum, ca-
dit*) & ad bonam frugem redirent. Hac enim ratione Deo
gratum hominibusque utilissimum officium præstarent. Sunt
quidem, qui non solum vel quoad dicta sæpe peccant & se se
impiant, sed etiam nævos suos excusant, errores acrius de-
fendunt, & prorsus infallibiles esse volunt; sed eo ipso, quod
supra jam §. dictum est, in pejora ruunt & tandem sibi aliis-
que exitium parant. Præstat salutarem doctrinam & me-
thodum concionandi ad movendum, flectendum & convin-
cendum compositam cum vita pia & irreprehensibili conjün-
gere, quam hanc ab illa disjungere & sic aliquid, quod haud
absque gravi scandalo ejusmodi Viris exprobrari queat, com-
mittere. Supra citatus Dn. D. Sontagius concionatorem ido-
neum vocat *virum bonum, piūm* - - necessariis donis tum
administrantibus, tum sanctificantibus præditum. Frugi, di-
cit, sint oportet ejusdem dona naturalia - - *dona moralia* -
- ut ratione virtutum intelle&tualium & moralium ἀνέγεντος,
μαρτυρουμενος, nec NB. Vita scandalosa coinqvinatus inveniatur.
Conse-

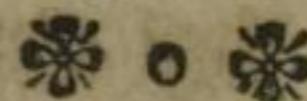
Consequenter vita impia coinquinatus concionator idoneus non est nec dignus, qui ad populum sacra verba ex umbone faciat sacro.

§. XXI.

Verba B. Domini D. Speneri saepius cit. loco art. V. sect. 24. p. 597. huc pertinentia maximi sunt ponderis. Sic vero dicit. . . Daher ein Prediger mit dem Leben soviel als mit der Lehre Frucht zu schaffen trachten müsse, welcher solches nicht thue, sondern entweder auch mit eusserlichen Sünden oder doch mit einem solchen Leben, da die Zuhörer wahrnehmen können, es sey ihm nicht lauterlich über alles um Gott, sondern um etwas in der Welt zu thun, diese ärgert, der sey nicht werth NB. in solchem heiligen Amt zu stehen, schlage ein gress Stück der sonst nöthigen Erbauung zu Boden, und NB. weil er kein tüchtiges Werkzeug des Heil. Geistes ist (s. quod ante a Dn. Jontagius dicebat, non concionator idoneus) obwohl das Wert Gottes NB. an sich seine Kraft behält, könne er dennoch sein Amt nicht so fruchtbarlich führen, als es seyn solte. Hoc ipso momento in manus incident mihi Aphorismi quidam Theologiae dogmaticæ & moralis Tübingæ anno 1723. luci expositi, in quibus quædam instituto nostro, sano tamen sensu, applicanda invenio, sect. 2. §. 13. p. 208. s. ita sese habentia: *Scilicet recta verbi prædicatio non tantum consistit in puritate doctrinæ, ab omni hæresi & errore aliena, sed & in recta verbi applicatione ad statum spiritualem auditorum, quæ sine dijudicatione spirituum, sine præstantissima, vivida & experimentali Christianismi practici cognitione, sine magna luminis divini ubertate, sine spiritu orationis præstantissimo, sine ardore spirituali, quo non ad continuandam Ministere*

E,

rii

rii Ecclesiastici opus saltem externum, sed & quam maxime ad convertendas, sanctificandas cœloque addicendas hominum animas ferimur, sine prudentia ista spirituali, quæ elenchum, quæ monita, quæ instituta omnia egregie & ad nutum divinum inflectit, fieri nequit. Scilicet Ministerium non literæ, sed spiritus hic gerendum nobis est, ubi ex plenitudine luminis & virtutis divinæ omnia in egregium publicum effundenda, ubi in demonstrazione spiritus & virtutis, ubi ex sinceritate cœlesti ex Deo, coram Deo & in Jesu Christo loquendum est. 2. Cor. 2, 17. Et ibidem §. 15. - certe omnibus, queis possumus, viribus eo contendendum nobis est, ut homines ad spiritualis status sui egregiam cognitionem, ut AD POENITENTIAM ipsos ducamus, ut veritamus eorum mentes divinamque ipsi lucem infundamus atque ut sic præparatis dein gratiam divinam (eo ordine) annunciemus. Addo, quæ p. 229. §. 5. occurunt: Qui non novit Theologiam moralem, nec experimentaliter novit, Theologus, Homiletæ, Catecheta, Ecclesiæ Minister oppidomiser est. Hæc est (quæ sano sensu accipienda) quæ nos dicit ad cælum, quæ cum Deo nos unit, quæ & monstrat nobis, qui ad vitam istam beatam & alios deducere debeamus. Hæc centrum Theologie est, quod ut recte degustemus & imbibamus, omnes ingenii, piezatis & cordis nostri nervi intendendi sunt.

Plura adhuc in materia tam fœcunda afferri posse, nemo facile negaverit. Exclusus tamen tempore & variis negotiis sacris præpeditus hic pedem figo filumque abrumpo. Deus benignissimus omnes ac singulos, qui partim ad sacrum munus adspirant, partim eodem funguntur, S. Sancto regat, ut se tanto operi debito modo accingant & prædicando verbum animasque commissas pascendo ORDINEM SALUTIS ET POENITENTIÆ indefesse sequantur & more Christi, Iohannis & Apostolorum Auditores salutariter instruant, ac sic

sic fana doctrina, ordine maxime necessario & vita integra ad salutem ædificant. Quemadmodum etiam multi eorum, qui in id omnia studia conferunt, dantur, ita absit, ut ejusmodi animarum Pastores vilipendamus, variis nominibus suspectis notemus, a recta via quasi aberrantes fugiamus, publicos conventus, ubi illi cœtum ex suggestu edocent, horreamus, eorum obtrectatoribus aures obedientes præbeamus, livore turgentibus & spumantibus assentiamur & Cilicum moribus delectemur, ut potius nobis de ejusmodi puris & piis Doctoribus gratulemur, verba vitae & salutis decenti ordine prolata benignis auribus excipiamus, in cordibus retineamus, in succum sanguinemque convertamus & sic ad veram beatitudinem tendamus. De cetero neminem, me toties commendatum ordinem pœnitentiæ & salutis ad certa quædam S. Sacræ capita minus applicuisse, male habuerit, cum materia & sic plagulis quoque sub manibus crescentibus potius finem, quam ulteriorem istius rei excusationem & applicationem meditari debuerim. Quilibet exercitatos habens sensus & in dicta debito nexu probe intuens, qua ratione conciones, ut inculcatum ordinem sapiant, conscribendæ & habendæ sint? statim videbit. Quis enim v. c. Domin. VIII. post Trin. occasione Evangelii Matth. 7. v. 15-23. descripti & abs me, dum hunc laborem ferme ad finem perduxi, in templo expositi, vita hypocritica, qua quis speciem pietatis præse fert, at sub ea pessima agit, supprimit, quod est & hoc, quod non est, esse se hominibus probat, qui cruce peccatus quidem signat, sed diabolice vivit, uti Patres & Theologi passim loqui amant, a Christo reprehensa, in applicatione ad Auditores dixerit: Quia igitur hypocrisis summa iniquitas est & æternam damnationem secundum Salvatoris effatum post se trahit, quilibet, qui forte huc usque
mel

mel in ore & venenum in corde habuerit, ejusmodi vivendi rationem relinquat & ad meliorem se omni studio componat totumque sinceræ vitæ & veræ pietati dicet. Quis ita dixerit & sibi hypocritarum conversionem, convictionem & salutarem ædificationem hoc modo promiserit? Sane nisi concionator hypocritas sui coetus legis fulmine tingerit cordaque ipsorum (quo vero varia hic non denuo repetenda spectant) malleo verbi legis contriverit, postea vero supra ostendo ordine ad Christum & hac ratione demum ad vere piam vitam duxerit, nullum unquam laboris sui fructum exoptatum sentiet. Interim B. L. errata, si forte quædam in has plagulas irrepserint, festinationi catenatisque laboribus aliis tribuer, si vero quis rem ipsam, istius scopum aut modum proponendi pejorem in partem rapere & sic forte de instituto nostro, quali-demum-cunque ratione fuerit, iniuste sentire velit, ad iudicium פושעים על־לב him eum remittimus, Deo pro viribus clementissime concessis & nunc & semper grates persolventes immortales.

Coll. olim A 190,7